

Muhammed b. Ebû Bekr er-Râzî'nin *Garîbü'l-Kur'ân* Tefsirinde Kıraat-Tefsir İlişkisi

Aslan Çıtır

0000-0002-5345-8512

Çankırı Karatekin Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Çankırı, Türkiye

ror.org/011y7xt38

aslancitir@karatekin.edu.tr

Öz

Muhammed b. Ebû Bekr er-Râzî (öl. 666/1268), *Tefsîru sûreti'l-En'âm* ve *Garîbü'l-Kur'ân* isimli iki eserinde kıraat farklılıklarını incelemiştir. Bu çalışmanın konusu, Râzî'nin *Garîbü'l-Kur'ân* adlı eserindeki kıraat-tefsir ilişkisidir. Makale iki amaca matuftur. Birincisi; kıraat ve tefsir ilminin yanı sıra muhtelif ilim sahalarındaki eserleriyle çok yönlü velûd bir âlim portresi ortaya koyan Râzî'nin kıraat-tefsir ilişkisine katkılarını tahlil etmektir. İkincisi ise *Garîbü'l-Kur'ân* tertibinde yazılan bu eserin garîb ve müşkil kelimelerindeki ferşî kıraat farklılıklarının tefsire yansımaları irdelemektir. Râzî, kendisinden önce ve sonra 'Ulûmü'l-Kur'ân, Me'âni'l-Kur'ân, kıraat ve tefsir tertipli hiçbir eserde bulunmayan bir metodu, *Garîbü'l-Kur'ân* isimli tefsirinde kullanmıştır. Bu makalede izlenen metod şöyledir. Müfessirin kendi tefsirlerine öncelik verilmiştir. Ehlü'l-me'ânî âlimlerin *Garîbü'l-Kur'ân* tarzı eserlerindeki kıraat-tefsir ilişkisine yönelik akademik literatüre dâhil olmuş araştırma makaleleri taranmıştır. Makalede Râzî'nin kıraat-tefsir ilişkisini tahlil eden eserin kaynaklarına ve metoduna ilaveten kıraat imamlarına ve âlimlerine tekabül eden kavramlara, müfessirin kıraat tercihlerini içeren mütevâtîr, meşhûr ve şâz kıraatlere yer verilmiştir. Tefsire yansıyan Kıraat farklılıkları, Kur'ân'ın nüzûlünden önceki asırların ruhunu yansıtması; Kur'ân vahyinin inzali esnasındaki ve sonrasında asırların ruhunda yaşanması açısından insanlığa yorum zenginliği sağlamıştır. Kur'ân, kıraat farklılıklarının sağladığı yorum zenginliğiyle zaman ve mekân bağlamında evrensel perspektifte insanlığa kendi kadim geçmişinden engin geleceğine dair bir yol haritası sunmuştur. Sonuç olarak bu eser; *Garîbü'l-Kur'ân* tarzındaki tefsirlerde, ferşî kıraat farklılıklarına yer verilmeden mübhem, müşkil, garîb ve anlaşılması güç kelimelerin açıklanması, âyetlerin tefsir edilip en güzel ve en kolay anlaşılması ve Kur'ân'ın yorumlanması hususunun eksik kalacağını göstermiştir. Bu çerçevede Râzî'nin *Garîbü'l-Kur'ân*'ındaki kıraat-tefsir ilişkisinin akademik literatüre kazandırılması önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler

Tefsir; Kur'ân; Kıraat; Ebû Bekr Râzî; *Garîbü'l-Kur'ân*

Öne Çıkanlar

- Muhammed b. Ebû Bekr er-Râzî'nin *Garîbü'l-Kur'ân ve Tefsiru sûreti'l-En'âm* isimli iki tefsirinde kıraat farklılıklarına yer verdiği tespit edilmiştir.
- Bu çalışmada Râzî'nin *Garîbü'l-Kur'ân* adlı eserindeki kıraat-tefsir ilişkisi analiz edilmiştir.
- Bu araştırma makalesinde; kıraat ve tefsir ilminin yanı sıra muhtelif ilim sahalarındaki eserleriyle velûd bir âlim portresi ortaya koyan Râzî'nin kıraat-tefsir ilişkisine katkıları tahlil edilmiştir.
- Râzî, kendisinden önce ve sonra 'Ulümü'l-Kur'ân, Me'âni'l-Kur'ân, kıraat ve tefsir tertipli hiçbir eserde bulunmayan bir metodu, *Garîbü'l-Kur'ân*'ında kullanmıştır. Bu durum O'nun *Garîbü'l-Kur'ân*'ının özgünlüğünü ortaya koymaktadır.
- Râzî'nin bu eseri; *Garîbü'l-Kur'ân* tarzındaki tefsirlerde, ferşî kıraat farklılıklarına yer verilmeden mübhem, müşkil, garîb, anlaşılması güç kelimelerin açıklanması, âyetlerin tefsir edilip en güzel, en kolay anlaşılması ve Kur'ân'ın yorumlanması hususunun eksik kalacağını göstermiştir.

Atıf Bilgisi

Çıtır, Aslan. "Muhammed b. Ebû Bekr er-Râzî'nin *Garîbü'l-Kur'ân* Tefsirinde Kıraat-Tefsir İlişkisi". *Eskiye*ni 53 (Haziran 2024), 581-604.

Makale Bilgileri

<i>Geliş Tarihi</i>	09 Aralık 2023
<i>Kabul Tarihi</i>	10 Haziran 2024
<i>Yayın Tarihi</i>	30 Haziran 2024
<i>Hakem Sayısı</i>	İki İç Hakem - İki Dış Hakem
<i>Değerlendirme</i>	Çift Taraflı Kör Hakemlik
<i>Etik Beyan</i>	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur.
<i>Benzerlik Taraması</i>	Yapıldı - Turnitin - intihal.net
<i>Etik Bildirim</i>	eskiyenidergi@gmail.com
<i>Çıkar Çatışması</i>	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
<i>Finansman</i>	Herhangi bir fon, hibe veya başka bir destek alınmamıştır.
<i>S. Kalkınma Amaçları</i>	-
<i>Lisans</i>	CC BY-NC 4.0

An Examinaton of the Relation Between Qira'at and Tafsir in Muhammad Ibn Abū Bakr al-Rāzī's *Gharīb al-Qur'ān*

Aslan Çitir

0000-0002-5345-8512

Çankırı Karatekin University, Faculty of Islamic Science, Çankırı, Türkiye

ror.org/011y7xt38

aslancitir@karatekin.edu.tr

Abstract

Muhammad Ibn Abū Bakr al-Rāzī tafsir (d. 666/1268); in his two works, “*Tafsīru Surat al-An'ām*” and “*Gharīb al-Qur'ān*,” examined the variations in qira'at. This study focuses on the relationship between qira'at and tafsir in “*Gharīb al-Qur'ān*.” This article has two aims. The first one is to analyze al-Rāzī's contributions to the relationship between qira'at and tafsir, he is a versatile scholar with his works in qira'at and tafsir along with in various fields. The second one is to examine the reflection of the differences of the farshī qira'at in strange (*gharīb*) and obscure (*mushkīl*) words on the tafsir of this work, which was written in the *Gharīb al-Qur'ān* order. Al-Rāzī employed a unique method in “*Gharīb al-Qur'ān*” that was not used in any previous or subsequent works on the sciences of the Qur'ān, semantic meanings of the Qur'ān, qira'at and tafsir. The method followed in this article is as follows. Priority was given to al-Rāzī's tafsirs. Research articles in the academic literature on the relationship between qira'at and tafsir in the *Gharīb al-Qur'ān* style works of Ahl al-Ma'ānī scholars were scanned. In addition to the sources and methodology of al-Rāzī's work analyzing the relationship between qira'at and tafsir, the study includes the concepts corresponding to the imams and scholars of qira'at, and the mutawatir, mashhur, and shāz qira'ats, which include the al-Rāzī's qira'at preferences. In the last sections of the study, the differences in the qira'at of the strange words in some verses are analyzed in terms of their reflection on tafsir. The differences of qira'ats reflected in tafsir have provided a richness of interpretation in terms of reflecting the spirit of the centuries before the revelation of the Qur'an and living in the spirit of the centuries during and after the revelation of the Qur'an. Qur'ān with the richness of interpretation provided by the differences in qira'at offered a road map from its ancient past to its boundless future, in universal perspective in time and space. As a result, this work demonstrates that without addressing the farshī qira'at differences in “*Gharīb al-Qur'ān*”-style tafsirs, the explanation of gharīb, mushkīl, and difficult words, the interpretation of verses most simply and tafsir of Qur'an would remain incomplete. In this context, it is important to bring the relationship between qira'at and tafsir in al-Rāzī's *Gharīb al-Qur'ān* to the academic literature.

Keywords

Tafsir; Qur'ān; Qira'at; Abū Bakr al-Rāzī; *Gharīb al-Qur'ān*

Highlights

- Muhammad Ibn Abū Bakr al-Rāzī, in his two works, “*Tafsiru Surat al-An'ām*” and “*Gharīb al-Qur'ān*,” examined the variations in qira'at.
- This study focuses on the relationship between qira'at and tafsir in “*Gharīb al-Qur'ān*.”
- In this study; al-Rāzī's contributions to the relationship between qira'at and tafsir, which presents a portrait of a versatile scholar with his works in various fields as well as the science of qira'at and tafsir, have been analyzed.
- Al-Rāzī used a method that was not found in any work of 'Ulum al-Qur'ān, Ma'an al-Qur'ān, qira'at and tafsir before and after him. This shows the originality of his tafsir *Gharīb al-Qur'ān*.
- As a result, this work demonstrates that without addressing the farshī qira'at differences in *Gharīb al-Qur'ān*-style tafsirs, the explanation of *gharīb*, *mushkīl*, and difficult words, the interpretation of verses most simply and clearly, and tafsir of *Qur'ān* would remain incomplete.

Citation

Çıtır, Aslan. “An Examinaton of the Relation Between Qira'at and Tafsir in Muhammad Ibn Abū Bakr al-Rāzī's *Gharīb al-Qur'ān*”. *Eskiyeni* 53 (June 2024), 581-604.

Article Information

<i>Date of submission</i>	09 December 2023
<i>Date of acceptance</i>	10 June 2024
<i>Date of publication</i>	30 June 2024
<i>Reviewers</i>	Two Internal & Two External
<i>Review</i>	Double-blind
<i>Plagiarism checks</i>	Yes – Turnitin - intihal.net
<i>Conflicts of Interest</i>	The Author(s) declare(s) that there is no conflict of interest
<i>Complaints</i>	eskiyenidergi@gmail.com
<i>Funding</i>	No funds, grants, or other support was received.
<i>S. Development Goals</i>	-
<i>License</i>	CC BY-NC 4.0

Giriş

Kıraat farklılıklarına dair iki tefsiri tespit edilen Ebû Bekr er-Râzî'nin (öl. 666/1268)¹ kıraat-tefsir ilişkisi çerçevesinde akademik muhitte hak ettiği konumu yeterince irdelenmemiştir. Günümüzde Râzî'nin kendi isminden ziyade *Muhtârû's-sihâh* isimli Arapça lügat kitabı şöhret kazanmıştır. Hâlbuki müfessir; lügat, tefsir, kıraat, fıkıh, siyaset, hadis, tasavvuf, edebiyat, Arap dili ve edebiyatı, belâgat, şiir, kelim ve tarih gibi alanlarda kıymetli eserler kaleme alan çok yönlü velûd bir âlimdir.² Râzî'nin öz/kısa biyografisi, ünlü hekim ve filozof Ebû Bekr Râzî (öl. 313/925) ve *Mefâtihu'l-gayb*'in sahibi müfessir Fahreddîn er-Râzî'yle (öl. 606/1210) karıştırılmaması için önem arz etmektedir.

Râzî'nin tam adı Ebû Abdillâh Zeynüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Abdilkadir er-Râzî'dir. Müfessir; Mâverâünnehir bölgesinde ilim tahsil etmiş, Anadolu Selçuklu sınırları dâhilindeki Artukluların beldesi Mardin'de ikamet etmiş, bazı eserlerini burada yazmıştır. Ayrıca Râzî, Anadolu Selçuklu başkenti Konya'da Sadreddin Konevî'den (öl. 673/1274) İbnü'l-Esîr'in (öl. 606/1210) *Câmi'ü'l-uşûl* isimli eserini okumuş, bu eseri okutmak için icazet almış ve hayatının son dönemlerini Konya'da geçirmiştir.³

Râzî'nin tefsir alanına dair altı eserinden sadece *Garîbü'l-Kur'ân*, *Tefsîru sûreti'l-En'âm* ve *Es'iletü'l-Kur'ân* başlıklı üç tanesi tahkik tertibinde akademik literatüre kazandırılmıştır.⁴ Müfessirin *Âyü't-tenzîl*, *Ünmûzecü'l-Kur'ân* (*Es'iletü'l-Kur'ân*), *Garîbü'l-Kur'ân*, *İşârâtü'l-Kur'ân*, *Tefsîru sûreti'l-En'âm* ve *ez-Zehübü'l-ibrîz fi tefsiri'l-kitâbi'l-'azîz* başlıklı tefsirleri tespit edilmiştir. O'nun, kıraat-tefsir ilişkisini tahlil ettiği iki eseri *Garîbü'l-Kur'ân* ve *Tefsîru sûreti'l-En'âm* adlı tefsirleridir.⁵ Bu araştırmanın konusu ise Ebû Bekr Râzî'nin *Garîbü'l-Kur'ân* adlı eserindeki kıraat-tefsir ilişkisidir.⁶

Râzî'nin tefsirinin ismi *Garîbü'l-Kur'ân* tasnifinde birçok kitap derlenmiştir.⁷ 'Ulûmü'l-Kur'ân tarihinde tedvin edilen *Garîbü'l-Kur'ân*, *Mecâzü'l-Kur'ân*, *İ'râbü'l-Kur'ân*, *Me'âni'l-Kur'ân* isimli kitapların tamamı, garîb ve müşkil kelimelerin anlaşılmasını sağlayan eserlerdir. Bu

¹ Râzî'nin ölüm tarihine dair tabakât kitaplarında net bir bilgi bulunmamaktadır. Tahkik edilen eserlerin mukaddimelerinde de müfessirin vefatına ilişkin kesin ve net bir bilgi yoktur. Ancak muhakkikler; müellifin ölüm tarihine ilişkin muhtelif tarihler vermiştir. Burada müfessirin isminin önüne yazılan vefat tarihi, Abdurrahman b. İbrahim el-Matrûdî tahkikli eserinin etiket (بطاقة) kısmındaki tarihtir. bk. Muhammed b. Ebû Bekr er-Râzî, *Ünmûzecü'l-celîl fi es'ile ve ec'ibe min garâibi âyi't-tenzîl* (*Es'iletü'l-Kur'ân*), thk. Abdurrahman b. İbrahim el-Matrûdî (Riyâd: Dâru 'Âlemi'l-Kütüb, 1413/1991); Ebû Bekr er-Râzî'nin 691/1291 tarihinden sonra vefat ettiği de nakledilmiştir. bk. Muhammed b. Ebû Bekr er-Râzî, *Ünmûzecü'l-celîl fi es'ile ve ec'ibe min garâibi âyi't-tenzîl* (*Tefsîru'r-Râzî*), thk. Dr. Muhammed Rıdvân ed-Dâye (Beyrut: Dâru'l-Fikri'l-Mu'âsir, 1411/1990), 6; Râzî'nin 666/1268'den sonra vefat ettiği de ifade edilmiştir. bk. Hüseyin Elmalı, "Muhammed b. Ebû Bekr er-Râzî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34/487-488.

² Râzî, *Tefsîru garîbi'l-Kur'âni'l-'azîm*, thk. Hüseyin Elmalı (Ankara: TDV Yayınları, 1997), 23-50; a.mlf., *Tefsîru sûreti'l-En'âm*, thk. Muammer Erbaş (İzmir: y.y., 2003), 1-330.

³ Râzî, *Ünmûzecü'l-Kur'ân*, 1/1-602; a.mlf., *Garîbü'l-Kur'ân*, 26-30, 57-60, 184, 291; a.mlf., *Tuhfetü'l-mülûk*, thk. Abdullah Nezir Ahmed (Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1417/1997), 12.

⁴ Râzî, *Ünmûzecü'l-Kur'ân*, 1/1-602; Râzî, *Garîbü'l-Kur'ân*, 1-693; a.mlf., *Tefsîru sûreti'l-En'âm*, 1-330.

⁵ Râzî, *Ünmûzecü'l-Kur'ân*, 1/1-602; a.mlf., *Garîbü'l-Kur'ân*, 26-30, 57-60, 184, 291; a.mlf., *Tuhfetü'l-mülûk*, 12; a.mlf., *Tefsîru sûreti'l-En'âm*, 1-330.

⁶ Râzî, *Garîbü'l-Kur'ân*, 1-693.

⁷ İbn Kuteybe, *Garîbü'l-Kur'ân*, thk. Ahmet Sakr (b.y.: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1398/1978); Muhammed b. Uzeyz es-Sicistânî, *Garîbü'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Edib Abdolvâhid Cemrân (Suriye: Dâru Kuteybe, 1416/1995); Ahfeş el-Evsat, *Me'âni'l-Kur'ân*, thk. Hüda Mahmûd Kurrâ'a (Kâhire: Mektebetü Hancî, 1411/1990).

garîb ve müşkil kelimelerin anlaşılmasında kıraat farklılıklarının rolü de dikkat celbetmektedir.⁸

Râzî'nin *Garîbü'l-Kur'ân*'ında kıraatin tefsire yansımaya fazlaca yer verilmesine rağmen bu eserin kıraat-tefsir ilişkisini inceleyen yüksek lisans, doktora ya da araştırma makalesi tertibinde bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Ayrıca kıraat-tefsir ilişkisine yönelik sûre bazında ve tefsir tertibinde birçok akademik çalışma yapılmasına rağmen *Garîbü'l-Kur'ân* tarzındaki tefsirlere dair sadece iki araştırma makalesinde kıraat-tefsir ilişkisi incelenmiştir. Bunlardan biri, Muhammed Pilgir'in Ebû 'Ubeyde'nin *Mecâzü'l-Kur'ânı*'nda kıraat olgusu ve bunun tefsire yansımaya ilişkin araştırma makalesidir.⁹ Diğeri ise Mustafa Kılıç'ın İbn Kuteybe'de kıraat-filolojik tefsir ilişkisine¹⁰ yönelik çalışmasıdır.

Bu araştırma makalesinin ilk bölümü, müellifin kıraat-tefsir ilişkisini tahlil eden eserin kaynaklarını ve metodunu ihtiva etmektedir. İkinci bölümde kıraat imamlarına ve âlimlerine tekabül eden kavramlara, müfessirin tercihlerini içeren mütevâtir, meşhûr ve şâz kıraatlere yer verilmiştir. Râzî'nin *Garîbü'l-Kur'ân* isimli tefsirinde kırâat-i seb'a tertibi öncelenmiş, bu imamlarının isimleri bizzat zikredilmeyip قَرِيءٌ مَشْهُورٌ, قَرِيءٌ مَشْهُورٌ القِرَاءَةُ مَشْهُورَةٌ, قَرِيءٌ قُرِيءٌ lafzıyla tasnif edilmiştir.¹¹ Makalenin son bölümlerinde ise tefsire yansımaya açısından bazı âyetlerde bulunan garîb ve müşkil kelimelerdeki kıraat farklılıkları kaleme alınmıştır.

1. Kıraat-Tefsir Çerçevesinde Garîbü'l-Kur'ân'ın Kaynakları ve Metodu

Râzî, Kur'ân'daki garîb, müşkil kelimeleri ihtiva eden *Garîbü'l-Kur'ân* adlı tefsirini tekrardan uzak bir şekilde ele almıştır. Müfessir, âyetlerin en güzel, en kolay yorumlanması ve anlaşılabilirliğinin en iyi şekilde sağlanması için öğrencilerinin talebi üzerine bu eserini kaleme aldığını belirtmiştir.¹² Bu bölümde müellifin kıraat-tefsir ilişkisini içeren tefsirinin kaynakları ve metodu analiz edilmiştir.

1.1. Kaynakları

Râzî, tefsirinin tedvininde muhtelif eserlerden yararlandığını, ilimlerinin ve rivayetlerinin sağlamlığına güvendiği âlimlerden nakillerde bulunduğunu kitabının mukaddimesinde belirtmiştir. Müfessir, bu âlimlerin isimlerini ve eserlerini tefsirinde

⁸ Bedreddîn ez-Zerkeşî, *el-Burhân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrâhîm (Beyrut: Dâru İhyâi'l-Kütübî'l-'Arabî, 1376/1957), 1/291, 2/147; Süyûtî, *el-İtkân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrâhîm (Mısır: el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-Âmme, 1394/1974), 2/3, 3/17.

⁹ Muhammed Pilgir, "Ebu 'Ubeyde'nin Mecâzü'l-Kur'ânı'nda Kıraat Olgusu ve Söz konusu Eserde İstifade Edilen Kıraat İhtilaflarının Tefsire Etkisi", *Artuklu Akademi* 10/1 (Haziran 2023), 79-94.

¹⁰ Mustafa Kılıç, "İbn Kuteybe'de Kıraat-Filolojik Tefsir İlişkisi (Tefsiru Garîbi'l-Kur'ân Örneği)", *Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/6 (2020/1), 7-50.

¹¹ Bu kavramları içeren kıraat imamlarının ve âlimlerin isimleri İbn Mücâhid'in *Kitâbü's-seb'a*, İbn Zencele'nin *Hüccetü'l-karâ'ât*, Râzî'nin *Tefsîru sûreti'l-En'âm*, İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr* ve Bennâ'nın *İthâfî fuzalâ'il-beşer* adlı eserleri temel alınarak tespit edilmeye çalışılmıştır. bk. İbn Mücâhid, *Kitâbü's-seb'a fî'l-karâ'ât*, thk. Şevkî Dayf (Kâhire: Dâru'l-Me'ârif, 1392/1972), 53-101; İbn Zencele, *Hüccetü'l-karâ'ât*, thk. Saîd Afgânî (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1418/1997), 219, 229-300, 338, 356-357, 359, 400-401, 730, 733, 751, 769; Râzî, *Tefsîru sûreti'l-En'âm*, 1-330; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fî'l-karâ'âti'l-aşr* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye 1422/2002), 1/34, 44-45; Ahmed b. Muhammed el-Bennâ, *İthâfî fuzalâ'il-beşer bi'l-karâ'âti'l-erbe'ate aşere*, nşr. Şa'ban Muhammed İsmâil (Beyrut: y.y., 1407/1987), 1/72.

¹² Râzî, *Garîbü'l-Kur'ân*, 51-75, 184, 291.

zikretmiştir:¹³ Râzî'nin eserinde isimleri anılan âlimlerin tefsirlerinde de kıraat farklılıkları dercedilmiştir.

Kıraat farklılıklarını da analiz eden bu âlimler ise Ferrâ' (öl. 207/761), Zeccâc (öl. 311/923), 'Uzeyzî/Sicistânî (öl. 330/942), Ezherî (öl. 370/980), Cevherî (öl. 400/1009), Herevî (öl. 401/1011), Zemahşerî (öl. 538/1144) gibi müfessirlerdir. Müellifin قال lafzıyla İbn Kuteybe'nin (öl. 276/889) *Te'vilü müşkili'l-Kur'ân*'i, Zeccâc'ın *İ'râbü'l-Kur'ân*'i, Cevherî'nin *Sihâh*'i, Zemahşerî'nin *Keşşâf*'i, Ferrâ'nın *Me'âni'l-Kur'ân*'i, Uzeyzî/Sicistânî'nin *Garîbü'l-Kur'ân*'i, Ezherî'nin *Me'âni'l-kırâat*'i ve Herevî'nin *Kitâbü'l-garîbeyn fi'l-Kur'ân ve'l-hadîs*'i nakillerde bulunduğu kaynaklardır.¹⁴

Râzî, İbn Abbâs (öl. 68/687-88) başta olmak üzere sahabe ve tabiinden bazılarının görüşlerini de eserine almıştır.¹⁵ Müellifin faydalandığı başka kaynaklar da vardır.¹⁶ Müfessirin araştırmamıza konu olan *Garîbü'l-Kur'ân* başlıklı tefsirinin dışında el-En'âm sûresinin tefsirinde de kıraat farklılıklarına yer verdiği müşahede edilmiştir. Müellif, el-En'âm sûresinin tefsirinde kıraat farklılıklarını anlatırken kırâat-i seb'a ve diğer kıraat imamlarının ve âlimlerinin isimlerini belirtmiştir.¹⁷

Kıraate yönelik ana kaynaklarında; müellifin asrında kırâat-i aşere ve kırâat-i erbe'ate 'aşere tertibi'¹⁸ henüz tasnif edilmediğinden *قُرْئِ مَشْهُورًا* ve *قُرْئِ مَشْهُورَةً* terkiplerine istinâden kırâat-i seb'a imamları öncelenmiştir. Râzî; tefsir sahasında kıraat farklılıklarını da ihtiva eden *Garîbü'l-Kur'ân*, *Mecâzü'l-Kur'ân*, *İ'râbü'l-Kur'ân*, *Me'âni'l-Kur'ân* alanında eser veren *ehlül-me'ânî*¹⁹ âlimlerin kitaplarını kaynak göstermiştir. Kıraat alanında ise kırâat-i seb'a, kırâat-i 'aşere ve kırâat-i erbe'ate 'aşere imamlarını ve kendi asrının öncesindeki kıraat âlimlerini kaynak kabul etmiştir.

1.2. Kullanılan Metot

Râzî iki eserinde kıraat farklılıklarını incelemiştir. Bunlardan birincisi, *Tefsiru sûreti'l-En'am*, diğeri ise *Garîbü'l-Kur'ân*'dır. Müfessir, el-En'âm sûresinin tefsirindeki kıraat farklılıklarını yedi kıraat imamlarının, diğer imamların ve âlimlerin isimlerini bizzat zikrederek incelemiştir.²⁰

Râzî, *Garîbü'l-Kur'ân* isimli eserinde ise kıraat imamlarının ve âlimlerinin isimlerini belirtmemiştir. O, bu isimlerin yerine *قُرْئِ مَشْهُورًا*, *قُرْئِ مَشْهُورَةً* ve *قُرْئِ* kavramlarını

¹³ Râzî, *Garîbü'l-Kur'ân*, 1-5.

¹⁴ Râzî, *Ünmüzcü'l-Kur'ân*, 1/2, 12, 173, 196, 217, 484; a.mlf., *Garîbü'l-Kur'ân*, 1-5; bk. İsmail Cerrahoğlu, "Muhammed b. 'Uzeyz", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37/144-145; Muhsin Demirci, "Ahmed b. Muhammed el-Herevî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 17/220-221; Selahattin Kıyıcı, "Muhammed b. Ahmed el-Ezherî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12/65.

¹⁵ bk. Râzî, *Ünmüzcü'l-Kur'ân*, 1/524, 600; a.mlf., *Garîbü'l-Kur'ân*, 55-60.

¹⁶ Eserin dipnotlarına bk. Râzî, *Garîbü'l-Kur'ân*, 2-513.

¹⁷ Râzî, *mine't-Tefsir sûreti'l-En'am fi tasnifi Muhammed b. Ebi Bekr er-Râzî*, Süleymaniye Kütüphanesi (290247/31), 15, 20.

¹⁸ Râzî'nin döneminde sadece kırâat-i seb'a imamlarının kıraatleri sahih (mütevâtir) kıraatlerden kabul edilmiştir. *Garîbü'l-Kur'ân*, *Mecâzü'l-Kur'ân*, *Me'âni'l-Kur'ân* ve *İ'râbü'l-Kur'ân* tertibinde tefsir tedvin eden müfessirlere *ehlül-me'ânî* adı verilmiştir. bk. Zerküş, *el-Burhân*, 1/291; Suyûtî, *el-İtkân*, 2/3.

²⁰ Bir örnek için bk. Râzî, *Garîbü'l-Kur'ân*, 482-521.

kullanmıştır. Bu terkipler (قريء) kırâat-i seb'a imamlarının bazen birine, bazen ikisine bazen de ikiden fazlasına işaret etmiştir.²¹

Râzî, Arap dil âlimi Fârâbî'nin (öl. 350/961) *Dîvânü'l-edeb*, Cevherî'nin *Sâhibü's-sihâh* gibi iki eserde görülen metodu *Garîbü'l-Kur'ân*'ında kullanmıştır. Râzî öncesi ve sonrası tefsir ve 'Ulûmü'l-Kur'ân tertipli hiçbir eserde bulunmayan bu metot şöyle derlenmiştir. Müfessir, Arap hece harflerinin ilki elif (أ) ile son harf yâ (ي) arasında kronolojik sıralama yapmıştır.²²

Râzî, önce rübâî ya da sülâsî kelimelerin son harfini bâb başlığı, ilk harfini fasl başlığı yapmıştır. O, akabinde sülâsî ve rübâî kelimelerin orta harflerini (أ-ي) Arap hece harfleri tertibinde kronolojik olarak sıralamıştır. Müellif en sonunda sülâsî ya da rübâî kelimeleri-sırasıyla-kıraat, Arap dili edebiyatı ve tefsir perspektifinden analiz etmiştir.²³

Aşağıdaki örnekte sülâsî ve rübâî kelimelerin son harfi olan ن harfi النون باب terkipleriyle üst başlık yapılmış, sülâsî ve rübâî kelimelerin ilk harfleri (ا-ب-ت-ث-ج-ح-خ) فصل الالف-(ا-ب-ت-ث-ج-ح-خ) فصل الالف...فصل الباء-فصل التاء-فصل الثاء-فصل الجيم-فصل الحاء-فصل الخاء olarak düzenlenmiştir. Orta harfler ise yine (ا-ب-ت-ث-ج-ح-خ) Arap hece harflerine göre kronolojik olarak sıralanmıştır. Müfessirin metodu, alttaki örnekte النون باب üst başlığın alt başlığı fasl (فصل الالف...) olarak خ-ح-ج-ت-ث-ب-ا harfleri üzerinden gösterilmiştir.

a. اذن-اسن-امن-أمين-انن-اين (kelimenin son harfi "nûn" bâb başlığı, ilk harf "elif" fasl başlığı, ortadaki zâl, sîn, mîm, nûn, yâ harflerine göre kelimeler kronolojik sıralanmıştır.)

b. بدن-برهن-بطن-بنن-بين (kelimenin son harfi "nûn" bâb başlığı, ilk harf "bâ" fasl başlığı, ortadaki dâl, râ, tâ, nûn, yâ harflerine göre kelimeler kronolojik sıralanmıştır.)

c. تين (bâb başlığı "nûn", fasl başlığı tâ)

d. ثمن-ثمن (bâb başlığı "nûn", fasl başlığı sâ, ortadaki hâ ve mîm harflerine göre iki kelime kronolojik sıralanmıştır.)

e. جفن-جمن (bâb başlığı "nûn", fasl başlığı cîm, ortadaki fâ ve mîm harflerine göre kelimeler kronolojik sıralanmıştır.)

f. حزن-حسن-حصن-حنن-حين (bâb başlığı "nûn", fasl başlığı hâ, ortadaki zây, sîn, sâd, nûn, yâ harflerine göre kelimeler kronolojik sıralanmıştır.)

g. خذن-خزن-خون (bâb başlığı "nun", fasl başlığı hâ, ortadaki dâl, zây, vâv harflerine göre kelimeler kronolojik sıralanmıştır.) Özetle kıraat farklılıkları incelenen, tefsir ve te'vîl edilen sülâsî ve rübâî kelimeler; sonunda, başında ve ortalarında bulunan her bir Arap hece harflerinin kronolojik tertibine göre tasnif edilmiştir.

Râzî, kıraat tercihlerinde de kendine özgü bir yöntem kullanmıştır. Buna göre bir kelimedede iki ya da daha fazla meşhûr kıraat toplandığında her birini eserinde ayrı ayrı ele almış, yedi imamın çoğunluğunun kıraatini öncelemiş, sonra tilavet eden imam sayısı

²¹ Bir örnek için bk. Râzî, *Garîbü'l-Kur'ân*, 482-521.

²² Bir örnek için bk. Râzî, *Garîbü'l-Kur'ân*, 482-521.

²³ Bir örnek için bk. Râzî, *Garîbü'l-Kur'ân*, 482-521.

açısından onları takip edenlerin kıraatlerini nakletmiştir. Müellif, kıraatlerde tilavet eden imam sayısı eşitlendiğinde ise rastgele sıralamıştır.²⁴ Râzî'nin sahih (mütevâtir, meşhûr), şâz kıraatler (âhâd, müdrec, mevzû) çerçevesinde kıraat tercihlerine ilişkin yaklaşımları önem taşımaktadır.

2. Râzî'nin Kıraat Tercihlerine Yönelik Yaklaşımları

Râzî, kıraat ilmini öğrendiği hocalarına dair tefsirinde bilgi vermemiştir. Bu durum O'nun bu alana (kıraat) ilişkin müktesebatını kıraat kitaplarından edindiğini göstermektedir. Müfessir; kıraatlere yönelik mütevâtir, meşhûr ve şâz tertiplerin, kendisinden sonraki asırlarda dercedilmesinden dolayı eserinde böyle bir tasnifte bulunmamıştır.

Râzî, tercihlerinde kırâat-i seb'a imamlarının okuyuşlarını, diğer imamların (kıraat) ve âlimlerin tilavetlerinden tefrîk ederek iki tasnifi kullanmış ve yedi imamın okuyuşunu diğerlerinin üstünde konumlandırmıştır. O, eserinde kıraat farklılıklarına ilişkin tercihlerinde ilimlerine ve rivayetlerine güvendiği kırâat-i seb'a imamlarına öncelik vermiştir. Müellif, yedi imamdan naklettiği kıraatleri, قُرَيْئٌ مَّشْهُورٌ ya da الْقِرَاءَةُ مَشْهُورَةٌ ifadeleriyle aktarmıştır. Bu tilavetler mütevâtir kıraatler kabülünde derlenmiştir.²⁵

Râzî; İbnü'l-Cezerî'nin (öl. 833/1429) meşhûr kıraatler olarak değerlendirdiği kırâat-i 'aşere imamlarından Ebû Ca'fer (öl. 130/747-48), Ya'kûb el-Hadramî (öl. 205/821) ve Halef b. Hişâm'ın (öl. 229/844) tilavetlerini eserine almıştır. Ayrıca O, şâz kıraatler çerçevesinde tasnif edilen kırâat-i erbe'ate 'aşere imamlarından İbn Muhaysın (öl. 123/741), Yezîdî (öl. 202/817), Hasan-ı Basrî (öl. 110/728) ve A'meş'in (öl. 148/765) kıraatlerini de tefsirinde tercih etmiştir. Müfessir, bu imamların haricinde tâbî'nin ve kendisinden önceki âlimlerin kıraatlerine de eserinde yer vermiştir. O, yedi kıraat imamın haricindekilerin okuyuşlarının tamamını قُرَيْئٌ lafzıyla nakletmiştir.²⁶

Râzî'nin *Garîbü'l-Kur'ân*'ında isimlerini zikretmediği, kıraatlerini tercih ettiği imamların adlarından bahsetmek önem arz etmektedir. İbn Mücâhid (öl. 324/936) tertibinde kırâat-i seb'a imamlarından Nâfi' (öl. 169/785), İbn Keşîr (öl. 120/738), Ebû 'Amr b. 'Alâ' (öl. 154/771), İbn 'Âmir (öl. 118/736), Âsım b. Bedhele (öl. 127/745), Hamza b. Habîb (öl. 156/773) ve Kisâî (öl. 189/805) kıraatleri,²⁷ mütevâtir kıraatlere atfedilmiştir. İbnü'l-Cezerî tertibinde kırâat-i 'aşere imamlarından Ebû Ca'fer el-Kârî, Ya'kûb el-Hadramî, Halef b. Hişâm kıraatleri, meşhûr kıraatler tasnifiyle sahih kıraatlere hasredilmiştir.²⁸

Kırâat-i erbe'ate 'aşere imamlarından İbn Muhaysın, Yezîdî, Hasan-ı Basrî ve A'meş kıraatleri ise şâz kıraatler çerçevesinde kabul görmüştür.²⁹ Bu bölümde müellifin eserinde tercih ettiği mütevâtir, meşhûr ve şâz kıraatler analiz edilmiştir.

²⁴ Râzî, *Garîbü'l-Kur'ân*, 82.

²⁵ Râzî, *Garîbü'l-Kur'ân*, 82.

²⁶ Râzî, *Garîbü'l-Kur'ân*, 82.

²⁷ İbn Mücâhid, *Kitâbü's-seb'a*, 53-101.

²⁸ Mekkî b. Ebû Tâlib, *el-İbâne 'an me'âni'l kırâ'ât*, nşr. Muhyiddîn Ramazan (Dimaşk: Dâru'l-Me'mûn li't-Türâs 1399/1979), 94-97; Zerkeşî, *el-Burhân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*, nşr. Yûsuf Abdurrahman Mar'aşî vd. (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife 1415/1994), 1/466; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/34, 44-45; Bennâ, *İthâfî fuzalâ'i'l-beşer*, 1/72; Tayyar Altıkulaç, "İbnü'l-Cezerî" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 20/553; Birişik, *Kıraat İlmî ve Tarihi*, 83.

²⁹ Mekkî b. Ebû Tâlib, *el-İbâne*, 94-97; Zerkeşî, *el-Burhân*, 1/466; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/34, 44-45; Bennâ, *İthâfî fuzalâ'i'l-beşer*, 1/72; Tayyar Altıkulaç, "İbnü'l-Cezerî", 20/553; Birişik, *Kıraat İlmî ve Tarihi*, 83.

2.1. Mütevâtîr Kıraatlere Yer Vermesi

Râzî *Garibü'l-Kur'an*'ında mütevâtîr kıraatleri ihtiva eden kırâat-ı seb'a imamlarının okuyuşlarını temel kabul etmiştir. O, mütevâtîr kıraatler için *فُرِّيَ مَشْهُورًا* kavramlarını kullanmıştır. Bu kavramların içerdiği kıraatlerin bazıları aşağıda belirtilmiştir.

• Mütevâtîr Kıraatlerde *فُرِّيَ مَشْهُورًا* Kavramını Kullanması

Râzî, *بَدَأَ* fiiline başlangıç, bir olguyu (şeyi) ilk defa (yaratmanın başlangıcı) yapmak anlamlarında *حَرِيمُ الْمُبْدِئِ* *بَدَأَ* ibaresini zikretmiştir. Müfessir, *حَمْسٌ* *فَهُوَ الْمُبْدِئِ* kelimesiyle *بَدَأَ* fiilinin anlamını *فُرِّيَ مَشْهُورًا* hadisini delil göstererek *بَدَأَ* fiilinin anlamını *بَدَأَ* kelimesiyle ifadeyle izah edip ³¹ âyetteki *الرَّأْيِ* *بَدِئِي* ³² terkihiyle delillendirmiştir. Bu kelime (*بَدَأَ*) *أَوَّلٌ* ifadesiyle *بَدَأَ* ³³ âyetteki *الرَّأْيِ* *بَدِئِي* terkihiyle evvel, ilk, başlangıç manasında te'vîl edilmiştir.

Bu kelimeyi (*بَدَأَ*) Ebû 'Amr hemzeli *بَدِئِي* kalıbında; diğer kırâat-i seb'a imamları ise hemzesiz okumuşlardır. Buna göre hemzeli okunduğunda ilk bakışta; hemzesiz okunduğunda basit görüş, derinliği olmayan düşünce (üstünlük düşünce) anlamı verilmiştir. ³⁴ Kırâat-i seb'a imamlarından Ebû 'Amr'ın okuyuşu *فُرِّيَ مَشْهُورًا* lafzıyla bildirilmiş ³⁵ ve hemzeli okunmuştur. ³⁶ Bu kırâat farklılığı iki şekilde yorumlanmıştır: ³⁷

- İlk bakışta onlar senin söylediklerini derinlemesine düşünüp analiz etmeden sana inanırlar. Şayet derinlemesine düşünüp analiz etselerdi sana tabi olmazlardı.
- Senin ne söylediğini derinlemesine tefekkür etmeyen basit görüşlü kimseler sana tabi olurlar.

Âyetteki *الرَّأْيِ* *بَدِئِي* izafetine zayıf, hafif, sağlam ve doğru (hakikat) olmayan görüş anlamı da verilmiştir. ³⁸ Kırâat-ı seb'a'nın diğer imamları ise görünmek, gözükmek, belirlemek manasında hemzesiz *بَدَأَ/بَدِئِي* bâbından *بَدِئِي* tertibinde okumuşlardır. ³⁹ Âyet, *الرَّأْيِ* *بَدِئِي* ⁴⁰ şeklinde tilavet edilmiştir. Bu kırâat, onlar derinlemesine düşünmeden basit

³⁰ "Kuyunun harim başlangıcı yirmi beş arşındır." Dârekutnî, *es-Sünen*, thk. Şuayb Arnâvût vd. (Beirut: Müessesetü'r-Risâle, 1424/2004), 5/393, (4519); Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ (Beirut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1424/2003), 6/257, (11869).

³¹ Râzî, *Garibü'l-Kur'an*, 82; a.mlf., *Muhtârü's-sihâh*, thk. Yûsuf eş-Şeyh Muhammed (Beirut: el-Mektebetü'l-'Asriyye, 1420/1999), 1/30-31.

³² Hûd 11/27.

³³ Râzî, *Garibü'l-Kur'an*, 82; a.mlf., *Muhtârü's-sihâh*, 1/30-31; Muhammed Sâlim Muhaysin, *el-Hâdî şerhu tayyibeti'n-neşr fi'l-krâ'ati'l-'aşr* (Beirut: Dâru'l-Ceyl, 1417/1997), 1/236.

³⁴ İbn Mücâhid, *Kitâbü's-seb'a*, 331; İbn Zencele, *Hüccetü'l-krâ'ât*, 338; Muhaysin, *el-Hâdî*, 1/236.

³⁵ bk. Ebü'l-Leys es-Semerkandî, *Bahru'l-ulûm* (b.y.: y.y., t.s.), 2/146; Râzî, *Garibü'l-Kur'an*, 82; a.mlf., *Muhtârü's-sihâh*, 1/30-31; İbn Zencele, *Hüccetü'l-krâ'ât*, 338.

³⁶ İbn Mücâhid, *Kitâbü's-seb'a*, 332; Semerkandî, *Bahru'l-ulûm*, 2/146; Ebü'l-Kâsim Muhibbüddîn en-Nüveyrî, *Şerhu tayyibeti'n-neşr fi'l-krâ'ati'l-'aşr*, thk. Mecdî Muhammed Sürûr Sa'd Bâselûm (Beirut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1424/2003), 1/468.

³⁷ İbn Zencele, *Hüccetü'l-krâ'ât*, 338; Muhaysin, *el-Hâdî*, 1/236.

³⁸ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü ehlis-sünne*, thk. Mecdî Bâselûm (Beirut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1426/2005), 6/347.

³⁹ Nüveyrî, *Şerhu tayyibeti'n-neşr*, 1/468.

⁴⁰ Hûd 11/27.

görüşleriyle İslam görünüp küfürlerini gizleyerek sana ittiba ettiler, te'vilini ortaya çıkarmaktadır.⁴¹

Râzî, *الْإِيمَانُ يَبْدُو لُمَظَّةً بَيِّضَاءَ فِي الْقَلْبِ رَازِي*,⁴² hadisine istinaden *وَبَدَا* kelimesine görünmek, gözükmek, belirlemek manaları vermiştir.⁴³ Kısaca; başlangıç, ilk, evvel anlamı veren Ebû 'Amr; *بَدَأَ/بَدَأُ* fiilini esas alarak hemzeli tilavet etmiş; görünmek, gözükmek, belirlemek manasını veren *بَدَأَ/بَدَأُ* fiilini temel alarak hemzesiz kıraat etmişlerdir.⁴⁴ Hemzesiz tilavete *وَبَدَا لَهُمْ سَيِّئَاتٌ مَا كَسَبُوا وَحَاقَ بِهِمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِءُونَ* (Kazandıkları kötülükler ortaya çıkmış (belirmiş, görünmüş) ve alay ettikleri şey başlarına gelmiştir.)⁴⁵ âyeti delil gösterilmiştir.⁴⁶

Razî, *بَرَأَ* kelimesini de incelemiştir.⁴⁷ Bu fiilin Allah'ın mahlûkâtı yarattığı (*الْحَلْقُ : خَلَقَهُم*) onun yaratıcı (*فَهُوَ الْبَارِئُ*) olduğu mefhumunu taşıdığını belirtmiştir. Arapların bu kelimeyi hemzesiz (hemzeyi terkedip) telaffuz ederek yaratılmışlar (mahlûkât) anlamında *الْبَرِيَّةِ* şeklinde kullandığı da zikredilmiştir. Nâfi' ve İbn 'Âmir, kelimenin aslındaki (kök) med ve hemzenin varlığı saikiyle *خَيْرَ الْبَرِيَّةِ*⁴⁸ *وَشَرَّ الْبَرِيَّةِ*⁴⁹ şeklinde okumuşlardır.⁵⁰

Mezkûr *بَرَأَ* lafzına yaratmak manası verilmiştir. Allah'ın yaratan olduğuna atfen *الْبَارِئُ* lafzı; yaratılan mahlûk için *بَرَأَ-يَبْرُؤُهُمْ* sözcükleri kullanılmıştır. Söz konusu *الْبَرِيَّةِ* kelimesi *بَرَأَ* fiilinden *مَقْتُول* manasındaki *قَتِيل* kalıbında olduğu gibi *مَفْعُولَة* anlamında kalıbında *بَارِئ*'nin mefûl olup bütün mahlûkâta isnat edilmiştir.⁵¹

Ferrâ' *الْبَرِيَّةِ* isminin toprak manasına gelen, aslı hemzesiz olan *الْبَرِي* den türediğini belirtmiştir.⁵² Bu şekliyle topraktan yaratılan mahlûkâtı içermesine istinaden beşer (insan) manasına daha yakın durduğu belirtilmiştir. Nâfi' ve İbn 'Âmir dışındaki kıraat-ı seb'a imamları ise sözcüğün aslında (kökünde) hemze olsa da kullanım sıklığı saikiyle hemze gizlenmiş *خَيْرَ الْبَرِيَّةِ*⁵³ ve *شَرَّ الْبَرِيَّةِ*⁵⁴ okunarak hemzesiz ve yâ'nın teşdidiyle *خَيْرَ الْبَرِيَّةِ* terkinde telaffuz etmişlerdir.⁵⁵

⁴¹ İbn Zencele, *Hüccetü'l-kırâ'ât*, 338.

⁴² "İman beyaz bir nokta olarak kalpte belirir..." bk. Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî, *Şu'abü'l-İmân*, thk. Dr. Abdülalî Abdülhamîd Hamid (Hind: Mektebetü'r-Rüşd, 1423/2003), 1/144.

⁴³ Râzî, *Muhtârü's-sihâh*, 1/92, 252, 285.

⁴⁴ bk. İbn Mücâhid, *Kitâbü's-seb'a*, 331; Semerkandî, *Bahru'l-'ulûm*, 2/146.

⁴⁵ ez-Zümer 39/48.

⁴⁶ bk. Mâtürîdî, *Te'vilât*, 8/691.

⁴⁷ Râzî, *Garibü'l-Kur'ân*, 82.

⁴⁸ el-Beyyine 98/7.

⁴⁹ el-Beyyine 98/6.

⁵⁰ İbn Mücâhid, *Kitâbü's-seb'a*, 693; Muhtâr el-Meşrî el-Makrûş, *bi Rivâyeti Kâlûn 'an Nâfi'* (Valetta: y.y., 2001), 1/73.

⁵¹ İbn Zencele, *Hüccetü'l-kırâ'ât*, 769; Râzî, *Garibü'l-Kur'ân*, 82; Bennâ, *İthâfû fuzalâ'il-beşer*, 255.

⁵² Yahya b. Ziyâd el-Ferrâ', *Me'âni'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Yûsuf en-Necâtî, Muhammed Ali en-Neccâr, Abdülfettâh İsmail el-Şelebî (Mısır: Dâru'l-Mısıriyye, t.s.), 3/282.

⁵³ el-Beyyine 98/7.

⁵⁴ el-Beyyine 98/6.

⁵⁵ İbn Mücâhid, *Kitâbü's-seb'a*, 693; İbn Zencele, *Hüccetü'l-kırâ'ât*, 769; Necmüddîn Abdullah b. Ali b. Mübârek, *el-Kenzü fi'l-karâ'ati'l-aşr*, thk. Hâlid el-Meşhedânî (Kâhire: Mektebetü's-Sikâfeti'd-Dîniyye, 1425/2004), 2/720; Bennâ, *İthâfû fuzalâ'il-beşer*, 442.

Râzî, *حَطَأً* fiilinin kıraat farklılıklarını da incelemiştir. Mezkûr *حَطَأً* (yanlış) kelimesi, *الصواب* (doğruluk) isminin zıddı olup “إِلَّا حَطَاءً”⁵⁶ âyetinde olduğu gibi uzatılarak telaffuz edilmiştir. İbn Kesîr'e göre hâ'nın kesresi, tâ'nın fethasıyla okunan *الذَّنْبُ الحِطَاءُ* kelimesi *الدُّنْبُ الحِطِيَّاتِ والحِطَايَا* anlamını taşımaktadır. İsim hali *الحِطِيَّةُ*, cem'i *الحِطَايَا* sîgasında gelmiş ve doğruluk anlamında *الصواب* sözcüğünün zıddı olarak meksûr, hemzeli iki fetha (tenvin) *حَطَأًا* tertibinde okunmuştur.⁵⁷

Her iki kelime *حِطَاءُ* ve *الحِطِيَّاتِ (والحِطَايَا)* kırâat-i seb'a içerisinde yer alan imamlar tarafından âyetlerde *يَغْفِرْ لَكُمْ حَطِيَّاتِكُمْ*⁵⁸ ve hâ'nın kesresiyle *حَطَأًا* tertibinde; 'ilm (بوزن) vezninde *كَانَ حِطَاءً كَبِيرًا* (عِلْمٍ) *إِنَّ قَتَلْتَهُمْ*⁵⁹ tilavetiyle okunmuştur.⁶⁰ İbn Kesîr, 'Âsım, Hamza, Kisâî kıraatinde *حَطِيَّاتِكُمْ* (نَغْفِرْ لَكُمْ) şeklinde tilâvet edilmiştir.⁶¹ Ebû 'Amr, رعية و رعايا, رعية و رعايا, برية و برايا سفينة وسفينة و صحيفات و صحيفات و خبيثات و خبيثات sîgasında olduğu gibi cem'i teksir sîgasında *حِطَايَا* tilavetini tercih etmiştir. İbn Kesîr ve Kûfeliler *فعيلات* vezninde olan *صحيفات و صحيفات و خبيثات و خبيثات* sîgasını kabul etmişlerdir.⁶²

İbn 'Âmir, *حَطَأً* fiilini *كَانَ حِطَاءً كَبِيرًا* âyetindeki *حَطَأً* kelimesine *الْأَخِيَّةُ* kelimesinin zıddı (hata) kabîlinde hâ ve tâ'nın fethasıyla *حَطَأً* tertibinde kıraat etmiştir.⁶⁴ İbn Kesîr, hâ'nın kesresi, tâ'nın fethasıyla *حَطَاءً* ve *حَطَأً* vezninde *حَطَأً* ve *حَطَاءً* Nâfi', Ebû 'Amr, 'Âsım, Hamza, Kisâî büyük günah kapsamında hâ'nın kesresi ve tâ'nın iskânıyla *حَطَأً* şeklinde tilâvet etmişlerdir.⁶⁵

• Mütevâtir Kıraatlerde *الْقِرَاءَةُ مَشْهُورَةٌ* Kavramını Kullanması

Râzî'nin kırâat-i seb'a imamların kıraatine ilişkin *مشهورة* terkiibini kullandığı kelimelerden biri el-Müzzemmil 73/6. âyetindeki *وَأَطَأً* kelimesidir. İbn Abbâs, Ebû 'Amr ve

⁵⁶ en-Nisâ 4/92.

⁵⁷ Râzî, *Garibü'l-Kur'an*, 84-85; Bennâ, *İthâfû fuzalâ'i'l-beşer*, 283.

⁵⁸ el-'Arâf 7/161. bk. Râzî, *Garibü'l-Kur'an*, 84. 'Âsım kıraati hafs rivâyetinde *حَطِيَّاتِكُمْ* şeklinde tilâvet edilmiştir. “...*hatalarınızı bağışlayalım.*” Elmalı tahkikinde bulunan *حَطِيَّاتِكُمْ* tilâveti, kırâat-ı seb'a, imamlarının ve onların haricindeki imamların ve kırâat âlimlerinin kıraatinde bulunamamıştır. Bu eserin doktora tezi tertibindeki Abdullah Muhammed Abdurrahman Ahmed tahkikine ulaşlamamıştır. Râzî, *Tefsiru Garibi'l-Kur'an*, thk. Abdullah Muhammed Abdurrahman Ahmed (Kuveyt: Kuveyt İslam İşleri Vakıflar Bakanlığı Yayınları, 1421/2001). Bu kıraatin muhakkik yazım hatası mı yoksa müellife nispet edilen bir yazım hatası mı olduğu ya da *حَطِيَّاتِكُمْ* tilâvetinin mevcudiyeti tespit edilememiştir.

⁵⁹ el-İsrâ' 17/31. “...*Şüphesiz ki onları (çoçukları) öldürmek, çok büyük bir suçtur.*”

⁶⁰ Râzî, *Garibü'l-Kur'an*, 85; Bennâ, *İthâfû fuzalâ'i'l-beşer*, 283.

⁶¹ İbn Mücâhid, *Kitâbü's-seb'a*, 295.

⁶² İbn Mücâhid, *Kitâbü's-seb'a*, 295; İbn Zencele, *Hüccetü'l-kirâ'ât*, 229-300.

⁶³ en-Nisâ 4/92. “*Hata dışında bir mümin, diğer bir mümini öldüremez.*”

⁶⁴ İbn Mücâhid, *Kitâbü's-seb'a*, 380; İbn Zencele, *Hüccetü'l-kirâ'ât*, 400; Muhaysin, *el-Kirâ'âtü ve eseruhâ fi 'ulûmi'l-arabiyye* (Kâhire: Mektebetü Külliyyâti'l-Ezheriyye, 1404/1984), 1/282, 389; a.mlf., *el-Hâdî*, 2/369.

⁶⁵ İbn Mücâhid, *Kitâbü's-seb'a*, 380; İbn Zencele, *Hüccetü'l-kirâ'ât*, 400-401; Muhaysin, *el-Kirâ'ât*, 1/282, 389; a.mlf., *el-Hâdî*, 2/369.

İbn 'Âmir bu kelimenin başındaki vâv'ı kesreli, tâ'yı fethalı وطاء şeklinde telaffuz etmişlerdir. Kelimenin sonundaki elif-i memdûde وفعالا مفاعلة فاعل vezninde mastar kalıbında kabul edilmiştir. İbn Kesîr, Nâfi', 'Âsım, Hamza Kisâî ise vâv harfinin fethasıyla tâ harfinin iskânıyla وطاء أشدّ وطاء şeklide kıraat etmişlerdir.⁶⁶ Râzî, yukarıdaki iki kırâat-i seb'a (Ebû 'Amr, İbn 'Âmir) imamlarını kastederek القرائتان مشهورتان terkiibini kullanmıştır.⁶⁷

Bir diğer örnek de el-İsrâ 17/16. âyettir.⁶⁸ Râzî, âyetin مُرْنَا مَرْنَا lafzındaki مُرْنَا fiilinin مَرْنَا vezninde olduğunu الْقِرَاءَةُ مَشْهُورَةٌ terkiibiyle tanımladığı kırâat-i seb'a imamlarından nakletmiştir. Bu imamların İbn Kesîr, Nâfi', Ebû 'Amr, İbn 'Âmir, 'Âsım, Hamza, Kisâî olduğu belirtilmiştir.⁶⁹

Bu durumda âyetin manası onlara itaat etmeyi emrettik, fakat onlar yoldan saptılar şeklinde tezahür etmektedir.⁷⁰ Ayrıca مُرْنَا fiilini Nâfi' haricinde İbn Kesîr ve Ebû 'Amr'ın مَرْنَا ve مَرْنَا şeklide okuduğu nakledilmiştir.⁷¹ Fakat Râzî bu kıraate tefsirinde yer vermemiştir.

Başka bir örnek ise el-Müddessir 74/33. âyettir. Kırâat-i seb'a imamlarından Nâfi', Hamza ve 'Âsım'ın râvîsi Hafs dâl ve zâl'in iskânıyla وَاللَّيْلِ إِذَا أَدْبَرَ⁷² âyetinde mevcut اِدْبَرِ edatını elifsiz; اِدْبَرَ kelimesini elif ile diğerleri ise zâl harfini elifle إِذَا, dâl harfini elifsiz اِدْبَرَ tertibinde kıraat etmişlerdir.⁷³ Müfessir yedi kıraat imamının ikisine (Nâfi', Hamza) nispeten القرائتان مشهورتان terkiibini kullanmıştır.⁷⁴

Müellif, *Tefsîru sûreti'l-En'âm* adlı eserinde mütevâtir kıraatleri ihtiva eden kırâat-i seb'a imamlarının tilâvetleri arasındaki farklılıkları kendine has yöntemle nakletmiştir. Bir örnekle bu yöntemin açıklanmasında fayda mülâhaza edilmektedir.

Râzî el-En'âm 6/10. âyetin وَمَقَدِ اسْتَهْزَى بِرُسُلٍ مِنْ قَبْلِكَ (د) lafzındaki د harfinin okunuşunda yedi kıraat imamlarının okuyuşları arasındaki farklılıklara işaret etmiştir. Bu harfi (د) Ebû'Amr, 'Âsım ve Hamza'nın kesreli okuduklarını; diğer kırâat-i seb'a imamlarının dammeli tilâvet ettiklerini nakletmiştir. Müfessir, diğer kırâat-i seb'a imamları için قَرَأَ الْبَاقُونَ مِنَ السَّبْعَةِ⁷⁵ ibaresini kullanmıştır.

⁶⁶ İbn Mücâhid, *Kitâbü's-seb'a*, 658; İbn Zencele, *Hüccetü'l-kırâ'ât*, 730; Bennâ, *İthâfî fuzalâ'l-beşer*, 426.

⁶⁷ Râzî, *Garîbü'l-Kur'ân*, 94.

⁶⁸ "...oranın (köy, belde) şımarmış yöneticilerine (iyiye yönlendirici) emirler veririz."

⁶⁹ bk. Râzî, *Garîbü'l-Kur'ân*, 191.

⁷⁰ bk. Râzî, *Garîbü'l-Kur'ân*, 191.

⁷¹ bk. İbn Mücâhid, *Kitâbü's-seb'a*, 379.

⁷² el-Müddessir 74/33. "Dönüp gitmekte olan geceye."

⁷³ İbn Mücâhid, *Kitâbü's-seb'a*, 659; Râzî, *Garîbü'l-Kur'ân*, 206; İbn Zencele, *Hüccetü'l-kırâ'ât*, 733.

⁷⁴ Râzî, *Garîbü'l-Kur'ân*, 206.

⁷⁵ Râzî, *Tefsîru sûreti'l-En'âm*, 11, 25.

2.2. Müfessirin Eserinde Meşhûr Kıraatlere Yer Vermesi

Râzî; eserinde kırâat-i 'aşere tertibini kullanmamıştır. Ancak müfessir, kırâat-i seb'a haricindeki meşhûr kıraatleri içeren üç imamın tilavetlerini tefsirinde tercih etmiştir. O, bu imamların kıraatleri için قُرِئَ lafzını kullanmıştır.

• Meşhûr Kıraatlerde قُرِئَ Lafzını Kullanması

Râzî, er-Rahmân 55/9. âyetindeki الْمَيْرَانَ وَلَا تُخْسِرُوا ifadesindeki tâ'yı fethayle, sîn'in damme, fetha ve kesreyle tilavet edildiğini isim zikretmeden قُرِئَ fiiliyle aktarmıştır.⁷⁷ Müfessirin eserinde kullandığı قُرِئَ lafzına dair bir örnek et-Tevbe 9/90. âyettir.⁷⁸

Bu sûrenin Bu sûrenin 79 الْأَعْرَابِ مِنَ الْمُعَذَّرُونَ وَجَاءَ الْمُعَذَّرُونَ lafzındaki zâl harfi teşdîd ile okunduğunda âyette beyan edilen mazeretin doğru ya da yalan ihtimaline işaret ettiği belirtilmiştir. Doğru mazereti, tâ'nın zâl'e çevrilip zâl'de idgam edilen المعتذر (aslı) ismi ifade etmektedir. Zâl'in tahfifiyle مُعَذَّرُونَ kelimesinin cemisini, الْمُعَذَّرُونَ şeklinde okuyan kimseden قُرِئَ lafzıyla nakledilmiştir. Müfessir bu kıraatin (المُعَذَّرُونَ), mazereti sadık (doğru) özür sahibi anlamını taşıdığını zikretmiştir.⁸⁰ Kırâat-i 'aşere imamlarından Ya'kûb el-Hadramî بَعْدَ الْأَعْرَابِ مِنَ الْمُعَذَّرُونَ - يَكْرِمُ/أَكْرَمَ - يَعْذِرُ/أَعْدَرَ الْمُعَذَّرُونَ ismini tahfff ile 'ayn harfini sükûn, zâl harfini kesre ile الْمُعَذَّرُونَ şeklinde okumuştur.⁸¹

Râzî, sunmuş olduğu başka bir örnekte el-Bakara 2/83. âyetinin وَقُولُوا لِلنَّاسِ حُسْنًا⁸² lafzındaki حُسْنًا kelimesini قُرِئَ fiilini zikrederek kıraat farklılıklarına değinmiştir. Buna göre حُسْنًا kelimesi te'nîs'den dolayı elifin üzerinde tenvinsiz bir damme ile tilavet edilmiş, hoş, güzel kelime; hoş, güzel söz anlamında حُسْنًا و كَلِمَةً حُسْنًا okunmuştur. Bu kelimenin te'nîsi احسن sîgasıdır.⁸³

İbn Kesîr, Ebû 'Amr, Nâfi', 'Âsım ve İbn 'Âmir حُسْنًا kelimesindeki hâ harfini damme ve tahffile حُسْنًا tilâvetinde okumuşlardır. Hamza ve Kisâî حَسْنَا şeklinde kıraat etmişlerdir.⁸⁴ Halef ve Ya'kûb hâ ve sîn harflerini fetha (حَسْنَا) okumuşlardır.⁸⁵

⁷⁶ "...teraziye eksik tartmayın."

⁷⁷ Râzî, *Garibü'l-Kur'an*, 204.

⁷⁸ Râzî, *Garibü'l-Kur'an*, 228

⁷⁹ et-Tevbe 9/90. "Bedevilerden özür bahane edenler, kendilerine izin verilsin diye geldiler..."

⁸⁰ Ebû 'Amr ed-Dânî, *Câmi'u'l-beyân fi kırâ'ati's-seb'a* (b.y.: Câmi'atü's-Şârîka, 1428/2007), 3/1155; Râzî, *Garibü'l-Kur'an*, 228.

⁸¹ Dâni, *Câmi'u'l-beyân fi kırâ'ati's-seb'a*, 3/1155; İbnü'l-Cezerî, *Şerhu tayyibeti'n-neşr fi'l-kirâ'ât* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1420/2000), 1/246, 2/498; Bennâ, *İthâfî fuzalâ'i'l-beşer*, 244.

⁸² "İnsanlara güzel söz söyleyin."

⁸³ Kâsım b. Firruh eş-Şâtîbî, *Hırzül-emânî ve vehü't-tehânî fi'l-kirâati's-seb'a*, thk. Muhammed Temîm (b.y.: Mektebetü Dâru'l-Hedy, 1426/2055), 1/38, 83; Râzî, *Garibü'l-Kur'an*, 491.

⁸⁴ İbn Mücâhid, *Kitâbü's-seb'a*, 162; Şâtîbî, *Hırzül-emânî*, 1/38, 83; İbnü'l-Cezerî, *Şerhu tayyibeti'n-neşr fi'l-kirâ'ât*, 1/178-179.

⁸⁵ Şâtîbî, *Hırzül-emânî*, 1/38, 83; İbnü'l-Cezerî, *Şerhu tayyibeti'n-neşr fi'l-kirâ'ât*, 1/178-179.

Diğer bir örnek ise Ankebût 29/8. âyettir. Bu âyetin *وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ حُسْنًا*⁸⁶ lafzındaki *حُسْنًا* sözcüğünü kırâat-i 'aşere imamlarından Ya'kûb el Hadramî ve Halef b. Hişâm, kırâat-i erbe'ate 'aşere imamlarından A'meş, hâ ve sîn harfini fethayle *حَسَنَا* şeklinde tilavet etmişlerdir.⁸⁷ Bu kıraati Râzî *قُرِّئَ* lafzıyla aktarmıştır.⁸⁸

• Müfessirin Eserinde Şâz Kıraatlere Yer Vermesi

Râzî *قِرطاس*⁸⁹, *لَلْبَسْنَا* ve *يَلْبِسُونَ*⁹⁰, *نَاشَرَ*, *نَاشَى*, *كَهَرَ*, *نَاشَى* kelimelerinde olduğu gibi tefsirinde şâz kıraatleri de tercih etmiştir. Kırâat-i erbe'ate 'aşere imamlarından son dört imamın tilâvetleri şâz kıraatler tertibinde tasnif edilmiştir. Râzî, bu kıraatleri meşhûr kıraatler için kullandığı *قُرِّئَ* fiiliyle nakletmiştir.⁹¹

Râzî *قِرطاس*⁹² kelimesindeki kâf (ق) harfinin kesreyle (*قِرطاس*) ve dammeyle (*قِرطاس*) okunduğunu nakletmiştir. Dammeyle tilavetin şâz olduğu belirtilmiştir. Bu şâz kıraati Râzî *قُرِّئَ* lafzıyla zikretmiştir.⁹³ Bu tilâvetin, Talha b. 'Ubeydullah (öl. 36/656), Yahyâ b. Ya'mer (öl. 89/708), 'ikrime (öl. 105/723), İbn Rezîn (öl. 253/867) tarafından okunduğu nakledilmiştir.⁹⁴

En'âm 6/9. âyetteki *لَلْبَسْنَا* ve *يَلْبِسُونَ* lafızlarındaki bâ harflerini Ebû Bekr Zührî (öl. 124/742), Muâz b. Hâris (öl. 37/657), Ebû Recâ el-Utâridî (öl. 105/723-24) *التخليط* ve *التدليس* isimlerinde olduğu gibi *التلبيس* kalıbında teşdîd ile *لَبَسْنَا*, *يَلْبِسُونَ* lafızlarıyla kıraat etmişlerdir. On dört kıraat imamından biri olan İbn Muhaysın ise tek bir lâm ile *لَبَسْنَا* lafzıyla okumuştur. Bu iki kıraatin de şâz olduğu nakledilmiştir.⁹⁵

Râzî'nin kırâat-i erbe'ate 'aşere imamlarının haricindeki âlimlerin kıraatlerini de tercih ettiği tespit edilmiştir. Onlardan biri Yûnus b. Abdü'lâl es-Sadeffî (öl. 264/878)'dir. Kıraat âlimi Sadeffî, el-Müzzemmil 73/6. âyetinin *قِيلَا واقوم قِيلَا* *هي أَشَدُّ وَظَنًا* *وَأَقْوَمُ قِيلَا* *إِنَّ نَاشِئَةَ اللَّيْلِ هِيَ أَشَدُّ وَظَنًا* *وَأَقْوَمُ قِيلَا* ifadesindeki *لِيُؤَاظَمُوا عِدَّةَ مَا حَرَّمَ اللَّهُ*⁹⁶ âyetini delil göstermiştir.⁹⁸

⁸⁶ "Biz insana ana babasına iyi davranmasını emrettik."

⁸⁷ Şâtîbî, *Hırzû'l-emânî*, 1/38, 83; Bennâ, *İthâfû fuzalâ'il-beşer*, 140.

⁸⁸ Râzî, *Garîbü'l-Kur'ân*, 491.

⁸⁹ el-En'âm 6/7.

⁹⁰ el-En'âm 6/9.

⁹¹ bk. Râzî, *Garîbü'l-Kur'ân*, 244-245, 273; a.mlf., *Tefsîru sûreti'l-En'âm*, 85, 101, 113

⁹² el-En'âm 6/7.

⁹³ Râzî, *Garîbü'l-Kur'ân*, 265; a.mlf., *Tefsîru sûreti'l-En'âm*, 20.

⁹⁴ Râzî, *Tefsîru sûreti'l-En'âm*, 9, 20.

⁹⁵ Râzî, *Garîbü'l-Kur'ân*, 266; a.mlf., *Tefsîru sûreti'l-En'âm*, 10, 22.

⁹⁶ "Şüphesiz gece vakti etki ve uyum açısından daha uygun, söz bakımından daha sağlamdır." El Müzzemmil 73/6. âyetteki *لِيُؤَاظَمُوا* kıraatini İbn Abbas'ın *وَأَقْوَمُ قِيلَا* tilavetiyle okuduğu nakledilmiştir. bk. İbn Zencele, *Hüccetü'l-krâ'ât*, 730.

⁹⁷ et-Tevbe 9/37. "...Allah'ın haram ettiği ayların sayısını denk getirsinler diye..."

⁹⁸ İbn Mucâhid, *Kitâbü's-seb'a*, 658; İbn Zencele, *Hüccetü'l-krâ'ât*, 730.

Sade'î, âyetteki *لِيُؤَاطُوا* kelimesine, ملائمة و موافقة (denk, uyum, mutabakat) terimlerine de işaret ederek *لِيُؤَافِقُوا* anlamı vermiştir.⁹⁹ Râzî, kıraat imamlarından olmayan kıraat âlimi Yûnus b. Abdûlâlâ es-Sade'î'yi kastederek *قُرِيَّ* fiilini kullanmıştır.¹⁰⁰ Ebû 'Amr ve İbn 'Âmir, أَشَدُّ وَطَاءً tilavetini; İbn Kesîr, Nâfi', 'Âsım, Hamza, Kisâî ise أَشَدُّ وَطَاءً kıraatini tercih etmişlerdir.¹⁰¹

Ebû 'Amr ve İbn 'Âmir kıraatine (أشد و طاء) göre anlam şöyle genişlemektedir. Gece namaz kılan kimsenin kalbi; gündüz namaz kılana nispeten diliyle, kulağıyla, algısıyla ve eylemiyle daha uyumludur. Çünkü meşguliyetlerin durduğu geceye, sessizlik, hareketsizlik ve sükûnet hâkim olmaktadır.¹⁰²

Nâfi', İbn Kesîr, 'Âsım, Hamza, Kisâî kıraatine (أشَدُّ وَطَاءً) göre ise anlam zenginliği şöyle yansımaktadır. Uyumak ve dinlenmek için yaratılan gece, gündüze nispetle ibadet edene daha ağır ve zor gelmektedir. Ancak gece kılınan namazın mükâfâtı daha fazladır.¹⁰³

el-A'râf 7/57. âyetinin *وَهُوَ الَّذِي يُرْسِلُ الرِّيحَ بُشْرًا* lafzındaki *بُشْرًا* kelimesindeki bâ harfinde kıraat farklılıkları sadır olmuştur. Kıraat-i 'aşerenin dokuz imamı kelimenin başındaki bâ harfini nûn okumuşlardır. Sadece İmam 'Âsım elimizdeki mushafta olduğu gibi bâ (*بُشْرًا*) okumuştur. Âyetteki *بُشْرًا* kelimesini ن okuyanlar, nûn harfinin harekesinde de ihtilaf etmişlerdir.¹⁰⁴

Nâfi', İbn Kesîr, Ebû 'Amr, Ebû Ca'fer ve Ya'kûb *نَشْر* kelimesini iki dammeyle (nûn ve şîn) *نُشْرًا*; İbn 'Âmir, dammeli nûn ve sakin (cezimli) şîn ile *نُشْرًا*; Hamza, Kisâî, Halef b. Hişâm, A'meş ise fethalı nûn ve sâkin (cezimli) şîn ile *نَشْرًا* okumuşlardır.¹⁰⁵ Bu kıraat (*نَشْرًا*), şâz kıraatler tasnifinde *قُرِيَّ* tertibiyle açıklanmıştır.¹⁰⁶ Râzî, yedi imamlardan olmasına rağmen *نَشْر* kelimesindeki Hamza ve Kisâî'nin kıraatlerini (*نُشْرًا*), *قُرِيَّ* lafzıyla nakletmiştir.

Râzî *نَشْرًا* kelimesindeki kıraat farklılıklarına ilişkin kıraat-i seb'a imamlarına işaret eden *الْقِرَاءَاتُ الثَّلَاثُ مَشْهُورَةٌ* kavramlarını eserinde kullanmış ve yedi kıraat imamlarının bu tilavetlerine değinmiştir. Müfessir üç kıraatin meşhûr olduğunu, üçüncüsünün (*نَشْرًا*) ikincisinden (*نُشْرًا*)¹⁰⁷ daha meşhûr olduğunu zikretmiştir.¹⁰⁸ İbn Mücâhid, *Kitâbü's-seb'a*

⁹⁹ İbn Mücâhid, *Kitâbü's-seb'a*, 658; İbn Zencele, *Hüccetü'l-kırâ'ât*, 730.

¹⁰⁰ Râzî, *Garibü'l-Kur'ân*, 94; İbn Zencele, *Hüccetü'l-kırâ'ât*, 730.

¹⁰¹ İbn Mücâhid, *Kitâbü's-seb'a*, 658; Râzî, *Garibü'l-Kur'ân*, 94; İbn Zencele, *Hüccetü'l-kırâ'ât*, 730.

¹⁰² Şevkânî, *Fethu'l-kadîr* (Beirut: Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, 1414/1993), 5/380 Muhaysin, *el-Hâdî*, 3/311.

¹⁰³ Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 5/380; Muhaysin, *el-Hâdî*, 3/311.

¹⁰⁴ el-Furkân 25/48 ve en-Neml 27/63. âyetlerindeki *بُشْرًا* kelimesindeki bâ harfini aşere kıraatinin dokuz imamı ('Âsım hariç) ن okumuştur. Abdülfettâh Abdülganî el-Kâdî, *el-Vâfi fi şerhi's-Şâtibiyye fi'l-kırâ'âti's-seb'a* (b.y.: Mektebetü's-Sevâdî, 1412/1992), 1/272; Muhaysin, *el-Hâdî*, 2/237-238; Muhammed Habeş, *el-Kırâ'âtü'l-mütevâtira* (Dimaşk: Dâru'l-Fikr, 1419/1999), 1/101.

¹⁰⁵ İbn Mücâhid, *Kitâbü's-seb'a*, 283; Bennâ, *İthâfî fuзалâ'il-beşer*, 226.

¹⁰⁶ bk. Râzî, *Garibü'l-Kur'ân*, 244-245.

¹⁰⁷ İbnü'l-Cezerî, *Şerhu tayyibeti'n-neşr fi'l-kırâ'ât*, 1/233-234.

¹⁰⁸ İbnü'l-Cezerî, *Şerhu tayyibeti'n-neşr fi'l-kırâ'ât*, 1/233-234; Râzî, *Garibü'l-Kur'ân*, 245.

isimli eserinde *ذُشِرَ* fiilini, kırâat-i seb'a imamlarından Nâfi', İbn Kesîr, Ebû 'Amr'ın *ذُشِرَ*; İbn 'Âmir'in *ذُشِرَ*; Hamza, Kisâî'nin *ذُشِرَ* okuduklarını belirtmiştir.¹⁰⁹

Kırâat-i seb'a imamlarının *وَإِذَا الصُّحُفُ ذُشِرَتْ*¹¹⁰ âyetindeki *ذُشِرَتْ* kelimesindeki *şîn* harfini tahfif ve teşdîd ile çokluk maksadıyla (للتكثير) tilavet ettiği nakledilmiştir.¹¹¹ Bu kıraat, yedi kıraat imamlarına atfen *قُرِئَ مَشْهُورًا* ifadesiyle anlatılmıştır.¹¹² Nâfi', İbn 'Âmir ve 'Âsım *ذُشِرَتْ* kelimesindeki *şîn* harfini tahfif; diğer kırâat-i seb'a imamları ise teşdîd ile tilavet etmişlerdir.¹¹³

Kırâat-i seb'a imamların tilavetleri mütevâtir kıraatlerdendir. Müfessirin *şâz* kıraatlere ilişkin analizlerinin teşekkülünde *ذُشِرَ*, *يُذْشِرُونَ* ve *لَكَبَسْنَا قِرطاس* kelimeleri yeterli olduğu için *كهر*, *نَاش* kelimelerine yönelik kıraat tahlili yapılmamıştır.

3. Kıraat Farklılıklarının Tefsire Etkisi

Râzî, Kur'ân'da mevcut garîb ve müşkil kelimelerin anlaşılmasının kolaylaşması için ferşî kıraat farklılıklarından yararlanmış. Müfessir; manası açık olmasına istinaden tefsire yansımaya kıraatleri de eserine almıştır. Bu bölümde kıraat farklılıklarının tefsire yansımaya açısından etkisi analiz edilmiştir.

3.1. Tefsire Yansımaya Kıraatler

Râzî, manası açık olan kıraatleri izah etmemiş, bu kelimelerin sadece kıraat farklılıklarına değinmiştir. Müfessir, Yûsuf 12/13,14,17. âyetlerdeki *الذُّب* kelimesinin hemzeli ve hemzesiz (يلين) okunduğunu *قُرِئَ مَشْهُورًا* terkihiyle ifade ederek her iki kıraatin kırâat-i seb'a imamları tarafından tilavet edildiğini bildirmiştir. Müellif, hemzenin kelimenin aslında (kök) bulunduğunu da zikretmiştir.¹¹⁴ Bu kelimeyi (الذُّب) hemzeli okuyanların Ebû 'Amr, Kisâî, Nâfi' ve râvîsi Verş gibi kırâat-i seb'a tertibindeki imamları; yumuşatarak hemzesiz (الذيب) okuyanların ise kırâat-i seb'a'nın diğer imamları olduğu belirtilmiştir.¹¹⁵

Tefsire yansımaya kelimelerden birinin de *د* fiili olduğu nakledilmiştir. Râzî, kırâat-i seb'a imamlardan bazılarının, bu kelimenin iki dâl (*يَرْتَدِدُ*) ile okunuşuna el-Mâide 5/54. âyetini (ومن يَرْتَدِدُ) delil gösterdiğini beyan etmiş, diğer kırâat-i seb'a imamlarının ise bu kelimedeki dâl harfinin şeddeli kıraat edildiğini ifade etmiştir. Şeddeli (dâl) okuyuşa İbrahim 14/9. (*فَرَدُّوا أَيْدِيَهُمْ*), er-Ra'd 13/11. (*فَلَا مَرَدَّ لَهُ*) âyetleri delil gösterilmiştir.¹¹⁶

¹⁰⁹ İbn Mücâhid, *Kitâbü's-seb'a*, 283; Bennâ, *İthâfî fuzalâ'il-beşer*, 226.

¹¹⁰ et-Tekvîr 81/10. "Amel defterleri açıldığında."

¹¹¹ bk. İbn Zencele, *Hüccetü'l-kırâ'ât*, 751; Râzî, *Garîbü'l-Kur'ân*, 245.

¹¹² Râzî, *Garîbü'l-Kur'ân*, 245.

¹¹³ İbn Zencele, *Hüccetü'l-kırâ'ât*, 751.

¹¹⁴ Râzî, *Garîbü'l-Kur'ân*, 103.

¹¹⁵ bk. İbn Zencele, *Hüccetü'l-kırâ'ât*, 356-357.

¹¹⁶ Râzî, *Garîbü'l-Kur'ân*, 163-164.

Bu kelimeyi (ردد) iki dâl (رِدْدٌ) ile okuyanların Nâfi' ve İbn 'Âmir; şeddeli (فَرَدُوا) okuyanların ise kırâat-i seb'a'nın diğer imamları olduğu nakledilmiştir.¹¹⁷ Râzî, İslam'dan küfre rücû (dönme) etme mefhumunda¹¹⁸ manası açık olan ردد (الرجوع) kelimesini izah etmemiştir.¹¹⁹ Müellif, bu örnekte olduğu gibi tefsire yansımaya kıraat farklılıklarına eserinde yer vermiştir.

3.2. Tefsire Yansıyan Kıraat Farklılıkları

Tefsire yansıyan kıraat farklılıklarına yönelik müfessirin eserinden üç örnek kelime tercih edilmiştir. Bu kelimeler muhtelif âyetlerde geçen خلص, زبر ve بدل sözcükleridir.

• خلص Kelimesi ve Kıraat-Tefsir İlişkisi

Bu kelime ve türevleri birçok âyette bulunmaktadır. Bunlardan biri Yûsuf 12/24. âyetindeki 120 ¹²⁰ مِنْ عِبَادِنَا الْمُخْلَصِينَ lafzıdır. İbn Kesîr, Ebû 'Amr ve İbn 'Âmir âyetdeki الْمُخْلَصِينَ ismini Kur'ân'ın tamamında onların dinini ve amellerini riyâdan (gösterişten) kurtardı mefhumunda lâm'ın kesresiyle الْمُخْلَصِينَ okumuşlar; bu kıraati 121 ¹²¹ وَأَخْلَصُوا دِينَهُمْ ve 122 ¹²² مُخْلِصًا لَهُ دِينِي âyetleriyle istidlâl etmişlerdir.¹²³

Medineliler ve Kûfeliler ise lâm'ın fethasıyla الْمُخْلَصِينَ okumuşlardır. Bu kıraatte Allah onları kötülüklerden ve iğrençliklerden kurtardı, onlar kurtulanlardan oldu, anlamı teşekkül etmiştir. Onlar, bu kıraatlerini الدَّارِ الذِّكْرَىٰ بِحَالِصَتِهَا ذِكْرَىٰ الدَّارِ الذِّكْرَىٰ 124 ¹²⁴ âyetiyle delillendirmişlerdir.¹²⁵

Râzî; 126 ¹²⁶ أَلَا لِلَّهِ الدِّينُ الْحَالِصُ âyetine şirkten kurtulmayı içeren İslam anlamı vermiştir. Bu âyete şirk, nifak, riba vb. şaibeli, bulanık her şeyden soyutlanma; nifak, riba, şirk vb. kötü hasletlerden kurtulma anlamı da verilmiştir. Müfessir, 127 ¹²⁷ يَوْمَ الْقِيَامَةِ 127 ¹²⁷ âyetini, onlar dünyada şirk koştukları gibi ahirette şirk koşamayacaklar mefhumunda yorumlamıştır.¹²⁸

Râzî; lâm'ın kesresiyle مُخْلِصًا lafzında okunduğunda katıksız, şaibesiz, saf, arı bir şekilde Allah'a itaati ihtiva eden tevhit manasına; lâm'ın fethasıyla مُخْلِصًا tarzında tilavet edildiğinde seçkin (muhtâr) anlamına hamledildiğini belirtmiştir.¹²⁹ Bu kelimedeki kıraat farklılıkları; nifak, riba, şirk vb. kötü hasletlerden kurtulup katıksız, şaibesiz, saf, arı bir

¹¹⁷ bk. İbn Zencele, *Hüccetü'l-kırâ'ât*, 230.

¹¹⁸ Muhaysin, *el-Hâdî*, 2/175.

¹¹⁹ bk. Râzî, *Gharibü'l-Kur'ân*, 163-164.

¹²⁰ "O, bizim ihlâsa erdirilmiş kullarımızdan biridir."

¹²¹ en-Nisâ 3/146. "...dinini Allah'a has kılanlar..."

¹²² ez-Zümer 39/14. "...dinimi ona has kılarak"

¹²³ Kâdî, *el-Vâfi*, 1/295.

¹²⁴ Sâd 38/46. "...biz onları halis yurt (ahiret) düşüncesine ermiş has kullarımızdan kılınızdır."

¹²⁵ İbn Zencele, *Hüccetü'l-kırâ'ât*, 359; Kâdî, *el-Vâfi*, 1/295.

¹²⁶ ez-Zümer 39/3.

¹²⁷ el-'Arâf 7/32. "...bunlar (tertemiz rızıklar), ahiret gününde (inanana) has kılınacaktır..."

¹²⁸ Râzî, *Gharibü'l-Kur'ân*, 274-275.

¹²⁹ Râzî, *Gharibü'l-Kur'ân*, 275.

şekilde Allah'a imanı içeren geniş anlam yelpazesi sunmaktadır. Bu anlam zenginliği tevhit üzerine bina edilen İslam kavramında birleşmektedir.

• **Zir Kelimesi ve Kıraat-Tefsir İlişkisi**

Kıraat-tefsir ilişkisi perspektifinden incelenen *zir* kelimesi ve türevleri birçok âyette bulunmaktadır. Kur'ân'da ¹³⁰ بِالرُّبْرِ وَالْبَيْتَاتِ وَالرُّبْرِ lafzıyla zikredilmiş bu sözcüğe (*zür*) hikmetli kitaplar, sayfalar anlamı verilmiştir.¹³¹

Zebûr, Hz. Dâvûd'a gönderilen kitabın ismidir. Râzî, *قُرْئِ مَشْهُورًا* tasnifine istinaden Hamza'nın zây'ı damme (*zûr*) olarak tilavet ettiğine atıfta bulunmuştur. Hamza, hafs rivayetine istinaden elimizdeki mushafta ¹³² وَأَتَيْنَا دَاوُدَ زُبُورًا kıraatiyle okunan âyeti *وَأَتَيْنَا زُبُورًا* ¹³³ *دَاوُدَ* tilavetiyle okumuştur.

Diğer kırâat-i seb'a imamı ise zây'ı fethayle (*zûr*), *وَأَتَيْنَا دَاوُدَ زُبُورًا* kıraatiyle okumuşlardır.¹³⁴ Bu kıraatle Tevrât'ın Hz. Musa'ya, İncil'in Hz. İsa'ya gönderilmesi gibi Zebur'un Hz. Dâvud'a indirildiği belirtilmiştir. Söz konusu *zir* kelimesinin *زُبْرَ الْحَدِيدِ*¹³⁵ âyetinde *زُبْرَ* tertibinde tilavet edildiği görülmektedir. Bu kelimenin *قِطْعًا* anlamına¹³⁶ *فَتَقَطَّعُوا أَمْرَهُمْ بَيْنَهُمْ زُبْرًا* âyetiyle işaret edilmiştir.¹³⁷

Âyetteki *زُبْرَ الْحَدِيدِ* ifadesine *قِطْعَ الْحَدِيدِ* manası verilmiştir. Bu (*zür*) kelimenin müfredi *زُورَة* sigasıyla gelmektedir.¹³⁸ Âyetteki *زُورَة* kelimesi demirin kesilip parçalanmasını ifade eden *قِطْعًا* sözcüğüyle yorumlanmıştır.¹³⁹ Yazılmış kitap, hikmetli kitaplar/sahifeler anlamını içeren *zir* kelimesindeki kıraat farklılıkları, bu kelimeye demirin kesilip parçalanması anlamını da kazandırmıştır.

• **Bedl Kelimesi ve Kıraat-Tefsir İlişkisi**

Kıraat-tefsir ilişkisi konusunda bu kelime (*bedl*) ve türevleri birçok âyette mevcuttur. Bunlardan birisi ¹⁴⁰ *وَلْيَبْدِلْهُمْ مِنْ بَعْدِ خَوْفِهِمْ أَمْنًا* âyettir. İbn Kesîr ve Ebû Bekr Şu'be dâl harfini tahfif ile *وَلْيَبْدِلْهُمْ* tilavetinde, diğerleri ise teşdîd ile mevcud mushaftaki gibi *وَلْيَبْدِلْهُمْ* kıraatinde okumuşlardır.¹⁴¹

¹³⁰ Âl-i İmrân 3/184; en-Nahl 16/44; el-Fâtır 35/25. "...beyyineler ve o hikmetli sayfeler..."

¹³¹ İbn Zencele, *Hüccetü'l-kırâ'ât*, 219; Râzî, *Garibü'l-Kur'ân*, 210.

¹³² en-Nisâ 4/163. "...Dâvûd'a da Zebûr'u verdik."

¹³³ İbn Zencele, *Hüccetü'l-kırâ'ât*, 219; Râzî, *Garibü'l-Kur'ân*, 210; Muhammed Sâlim, *Ferîdetü'd-dehr fi te'sîl ve cem'i'l-kırâ'ât* (Kâhire: Dâru'l-Beyânî'l-'Arabî, 1424/2003), 3/278, 494.

¹³⁴ İbn Zencele, *Hüccetü'l-kırâ'ât*, 219; Râzî, *Garibü'l-Kur'ân*, 210; Sâlim, *Ferîdetü'd-dehr*, 3/278, 494.

¹³⁵ el-Kehf 18/96. "...demir parçaları..."

¹³⁶ el-Mü'minûn 23/53. "...aralarındaki işlerini parça parça ettiler..."

¹³⁷ Râzî, *Garibü'l-Kur'ân*, 210.

¹³⁸ Râzî, *Garibü'l-Kur'ân*, 210.

¹³⁹ Râzî, *Garibü'l-Kur'ân*, 210.

¹⁴⁰ en-Nûr 24/55. "...(Allah) korkularının akabinde (onların korkularını) güvenliğe tebdil edeceğini (çevireceğini) vaad etti..."

¹⁴¹ İbn Zencele, *Hüccetü'l-kırâ'ât*, 504.

Ferrâ' her iki kıraatin de birbirlerine yakın olduğunu belirtmiştir. Teşdîd ile okunduğunda her hangi bir durumun değişimine hamledilmiştir. Tahfif ile okunduğunda sadece bir manaya atfedilmemiştir. Bir yeri veya şeyi değiştirip başkasına verip takas etmek, korkuyu, korku mekânını emniyetli (güvenli) kılmak, korkunun gidip güvenliğinin gelmesini sağlamak anlamında kullanılmıştır. Bu kelimenin Araplarda geniş bir kullanım alanının varlığı zikredilmiştir.¹⁴²

İbn 'Arafe'nin (öl. 257/871), tebdîl ile ibdâlin eşit durumda olduğunu belirttiği, tebdîl (التبديل) kelimesinin bir şeyin mevcut durumunun değişimine delaletini ifade ettiği; ibdâl (ابدال) kelimesinin bir şeyin mekânının değişimini gösterdiğini zikrettiği nakledilmiştir. Kur'ân'ın birçok yerinde tebdîl kelimesi ibdâl manasında da kullanılmıştır.¹⁴³ Buna ¹⁴⁴ ve ¹⁴⁵ *وَبَدَّلْنَاهُمْ بِجَنَّتَيْهِمْ جَنَّتِي* ¹⁴⁶ *يَوْمَ تُبَدَّلُ الْأَرْضُ غَيْرَ* ¹⁴⁷ *تُبَدَّلُ* (tebdîl) lafzıyla anlatılmıştır.¹⁴⁷

Yeryüzünün dağlarını, vadilerini ağaçlarını izale ederek (ortadan kaldırmak) değiştirmek, arzda (yeryüzünde) hiçbir eğrilik görmeyinceye, düzensizlik kalmayınca kadar yerin (arzin) yayılıp genişlemesi *تُبَدَّلُ* fiiliyle belirtilmiştir. Yine insanların üzerinde yaşadığı arzın (toprak, yeryüzü) hiçbir günahın işlenmediği, kanın akmadığı, gümüş gibi beyaz ve saf bir arz ile değiştirileceği güne işaret eden değişiklik *تُبَدَّلُ* kelimesiyle açıklanmıştır.¹⁴⁸ Semâ'nın (gök) değişimini içeren güneşin dürülmesi, ayın tutulması, yıldızların saçılıp dağılması, göğün çatlayıp yarılması *tebdîl* sözcüğüyle beyan edilmiştir.¹⁴⁹

Mâtürîdî (öl. 333/944), İbrâhîm 16/48. âyetteki *تُبَدَّلُ* kelimesini göklerin dürülüp¹⁵⁰ bulutlarla parçalanacağını¹⁵¹ zikreden âyetlerle tefsir etmiştir.¹⁵² Allah'ın sevap ve ikâba ilişkin vadinin değişmeyeceğine dair kavli de *يُبَدَّلُ*¹⁵³ (ما) kelimesiyle izah edilmiştir.¹⁵⁴ Bu başlık altında *بدل* kelimesi ve türevlerine yönelik belirtilen kıraat farklılıkları söz konusu kelimenin kullanım alanlarının genişliğini göstermektedir.

Bu bağlamda kıraatin tefsire yansımaları şöyle özetlemek mümkündür. Ferî kıraat farklılıkları, Kur'ân'ın nüzûlü öncesindeki asırların ruhunu yansıtmaları; inzâli esnasındaki ve sonrasındaki asırların ruhunda yaşanması açısından insan topluluğuna yorum genişliği ve

¹⁴² Ferrâ', *Me'âni'l-Kur'ân*, 2/259; İbn Zencele, *Hüccetü'l-kırâ'ât*, 504.

¹⁴³ Râzî, *Garibü'l-Kur'ân*, 383.

¹⁴⁴ es-Sebe 34/16. "...onların iki bahçesini iki bahçeye tebdil ettik (çevirdik)..."

¹⁴⁵ en-Nûr 24/55. "...su an ki korkularını güvenliğe tebdil edecek (çevirecek)..."

¹⁴⁶ İbrâhîm 16/48. "bir gün gelecek, yer başka yere dönüşecek..."

¹⁴⁷ Râzî, *Garibü'l-Kur'ân*, 383.

¹⁴⁸ Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân fi te'vîli'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir (b.y.: Müessesetü'r-Risâle, 1420/2000), 17/45-48; Râzî, *Garibü'l-Kur'ân*, 383.

¹⁴⁹ Râzî, *Garibü'l-Kur'ân*, 384.

¹⁵⁰ bk. el-Enbiyâ' 21/104. "Gökleri bir kitap tomarı gibi düreçimiz gün..."

¹⁵¹ bk. Furkân 25/25. "Ve göğün bulutlarla parçalanacağı gün..."

¹⁵² Mâtürîdî, *Te'vîlât*, 6/100.

¹⁵³ bk. Kâf 50/29. "...benim katımda söz değiştirilmez..."

¹⁵⁴ bk. Râzî, *Garibü'l-Kur'ân*, 384.

zenginliği sağlamaktadır. Kur'ân, kıraat farklılıklarının sağladığı yorum genişliği ve zenginliğiyle zaman ve mekân bağlamında evrensel perspektifte insanlığa kendi kadim geçmişinden engin geleceğine bir yol haritası sunmaktadır.

Sonuç

Râzî'nin tefsir sahasına ilişkin altı eserinden *Garîbü'l-Kur'ân* ve *Tefsiru sûreti'l-En'âm*'ında kıraat farklılıklarını incelediği tespit edilmiştir. Müfessir, Kur'ân'ın kolay anlaşılması için Arap dili ve edebiyatının, belâgatın ve kıraatin önemine tefsirinde fazlaca yer vermiş; garîb ve müşkil kelimelerin anlaşılıp yorumlanmasını; belâgat, kıraat, Arap dili ve edebiyatı gibi üç temel ilim sahası üzerine inşa etmiştir. Bu bağlamda Kur'ân'ın garîb ve müşkil kelimelerindeki mübhemliğin giderilmesi için kıraat farklılıklarının önemli bir referans olduğu müellifin tefsirinden anlaşılmaktadır.

Râzî, *Garîbü'l-Kur'ân* ve *Tefsiru sûreti'l-En'âm* adlı tefsirlerinde kıraatlere yönelik 'usûl/fonetik, sahîh (mütevâtir, meşhûr), şâz (müdrec, mevzû) açısından tenkitsel yaklaşımda bulunmamıştır. Müfessirin hedefi; garîb ve müşkil kelimelerin kolay anlaşılması için kıraat ilminin verilerinden faydalanmaktır. Bu vesileyle Râzî; sahîh ve şâz bütün okuyuşlara eserinde yer vermiştir. Müellifin tefsirinde naklettiği bazı kıraatler ise kırâat-i 'aşerenin son üç imamının ve kırâat-i erbe'ate aşerenin son dört imamının tilavetlerine mutabıktır. Müfessir; sahabe, tâbiîn ve kendisinden önceki âlimlerin okuyuşlarını da tercih etmiştir.

Râzî; kıraatlere dair sahîh, şâz gibi tenkitsel yaklaşımlarda bulunmamasına rağmen kırâat-i seb'a imamlarının okuyuşlarını, ilimlerinin ve rivayetlerinin güvenilirliği saikiyle tefsirine temel kabul etmiştir. Bu durum; müfessirin, sadece kırâat-i seb'a imamlarının tilavetlerini sahîh kıraatler çerçevesinde değerlendirdiğine delâlet etmektedir.

Ayrıca müfessirin kırâat-i seb'a imamlarının tilavetlerini *الْقِرَاءَةُ مَشْهُورَةٌ* ve *قُرِئَ مَشْهُورًا* kavramlarıyla nakletmesi; diğer imamların (meşhûr ve şâz) ve onların dışındaki âlimlerinin kıraatlerini *قُرِئَ* lafzıyla zikretmesi; yedi imamın okuyuşlarını sahîh kıraatler bağlamında, meşhûr kıraatler dâhil diğer tilavetlerden ayırt ettiğini göstermektedir. Râzî'nin kırâat-i seb'a dışındaki imamlar ve âlimler için kullandığı *قُرِئَ* lafzı, meşhûr ve şâz (âhâd, müdrec, mevzû) kıraatleri aynı derecede dercettiğine işaret etmektedir.

Bu meşhûr, şâz ve diğer kıraatlerin aynı tasnifte toplanması, hicrî dokuzuncu asır âlimlerinden İbnü'l-Cezerî tertibindeki kırâat-i 'aşere tasnifinin Râzî'den iki asır sonra gerçekleşmesinden kaynaklanması mümkündür. Sonuç olarak bu tefsir; *Garîbü'l-Kur'ân* tarzındaki eserlerde, ferî kıraat farklılıklarına yer verilmeden mübhem, müşkil, garîb ve anlaşılması güç kelimelerin açıklanması, âyetlerin tefsir edilip en güzel ve en kolay anlaşılması, Kur'ân'ın yorumlanması hususunun eksik kalacağını göstermiştir.

Kaynakça | References

- Ahfeş el-Evsat. *Me'âni'l-Kur'ân*. 2 cilt. thk. Hüdâ Mahmûd Kurrâ'a Kâhire: Mektebetü Hancî, 1411/1990.
- Altıkulaç. Tayyar. "İbnü'l-Cezerî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 1999, 20/551-557.
- Bennâ, Ahmed b. Muhammed. *İthâfî füzalâ'i'l-beşer bi'l-kırâ'âti'l-erbe'ate 'aşere*. nşr. Şa'ban Muhammed İsmâil. Beyrut: y.y., 1407/1987.
- Beyhakî, Ahmed b. Hüseyin. *Şu'abü'l-îmân*. thk. Dr. Abdülali Abdülhamîd Hamîd. 14 cilt. Hind: Mektebetü'r-Rüşd, 1423/2003.
- Beyhakî, Ahmed b. Hüseyin. *es-Sünenü'l-kübrâ*. thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1424/2003, (11869).
- Birişik, Abdulhamit. *Kıraat İlmi ve Tarihi*. Bursa: Emin Yayınları, 2004.
- Cerrahoğlu, İsmail. "Muhammed b. 'Uzeyz". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2009, 37/144-145.
- Dânî, Ebû 'Amr. *Câmi'u'l-beyân fi kırâ'âti's-seb'a*. 4 cilt. b.y.: Câmi'atü's-Şârika, 1428/2007.
- Dârekutnî. *es-Sünen*. thk. Şuayb Arnavût vd. 5 cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1424/2004, (4519).
- Demirci, Muhsin. "Ahmed b. Muhammed el-Herevî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 1998, 17/220-221.
- Elmalî, Hüseyin. "Muhammed b. Ebû Bekr er-Râzî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2007, 34/487-488.
- Ferrâ', Yahya b. Ziyâd. *Me'âni'l-Kur'ân*. thk. Ahmed Yûsuf en-Necâtî, Muhammed Ali en-Neccâr, Abdülfettah İsmail el-Şelebî. Mısır: Dâru'l-Mısriyye, t.s.
- Habeş, Muhammed. *el-Kırâ'âtü'l-mütevâtira*. Dimaşk: Dâru'l-Fikr, 1419/1999.
- İbn Mücâhid. *Kitâbü's-seb'a fi'l-kırâ'ât*, thk. Şevkî Dayf. Kâhire: Dâru'l-Me'ârif, 1392/1972.
- İbn Zencele, Ebû Zür'a Ahmed b. Muhammed. *Hüccetü'l-kırâ'ât*. thk. Saîd Afgânî. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1418/1997.
- İbn Kuteybe. *Garîbü'l-Kur'ân*. thk. Ahmet Sakar. b.y.: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1398/1978.
- İbnü'l-Cezerî. *Şerhu tayyibeti'n-neşr fi'l-kırâ'ât*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1420/2000.
- İbnü'l-Cezerî. *en-Neşr fi'l-kırâ'âti'l-aşr*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1422/2002.
- Kâdî, Abdülfettâh Abdülganî. *el-Vâfi fi şerhi's-Şâtibiyye fi'l-kırâ'âti's-seb'a*. b.y.: Mektebetü's-Sevâdî, 1412/1992.

- Kılıç, Mustafa. "İbn Kuteybe'de Kıraat-Filolojik Tefsir İlişkisi (Tefsiru Garîbi'l-Kur'ân Örneği)". *Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6 (2020/1), 7-50. <https://doi.org/10.32955/neu.ilaf.2020.6.1.01>
- Kıyıcı, Selahattin. "Muhammed b. Ahmed el-Ezherî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 1995, 12/65.
- Mâtürîdî. *Te'vîlâtü ehli's-sünne*. thk. Mecdî Bâsellûm. 10 cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1426/2005.
- Mekkî b. Ebû Tâlib. *el-İbâne 'an me'âni'l kırâ'ât*. nşr. Muhyiddîn Ramazan Dımaşk: Dâru'l-Me'mûn li't-Türâs, 1399/1979.
- Muhaysin, Muhammed Sâlim. *el-Kırâ'âtü ve eseruhâ fi 'ulûmi'l-'arabiyye*. 2 cilt. Kâhire: Mektebetü Külliyyâti'l-Ezheriyye, 1404/1984.
- Muhaysin, Muhammed Sâlim. *el-Hâdî şerhu tayyibeti'n-neşr fi'l-kırâ'âti'l-'aşr*. 3 cilt. Beyrut: Dâru'l-Ceyl, 1417/1997.
- Muhtâr el-Meşrî el-Makrûş. *bi Rivâyeti Kâlûn 'an Nâfi'*. Valetta: y.y., 2001.
- Necmüddîn, Abdullah b. Ali b. Mübârek. *el-Kenzü fi'l-kırâ'âti'l-'aşr*. thk. Hâlid el-Meşhedânî. 2 cilt. Kâhire: Mektebetü's-Sikâfeti'd-Dîniyye, 1425/2004.
- Nüveyrî, Ebû'l-Kâsım Muhibbüddîn. *Şerhu tayyibeti'n-neşr fi'l-kırâ'âti'l-'aşr*. thk. Mecdî Muhammed Sürûr Sa'd Bâsellûm. 2 cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1424/2003.
- Pilgîr, Muhammed. "Ebu 'Ubeyde'nin Mecâzü'l-Kur'ânî'nda Kıraat Olgusu ve Sözkonusu Eserde İstifade Edilen Kıraat İhtilaflarının Tefsire Etkisi". *Artuklu Akademi* 10/1 (Haziran 2023), 79-94. <https://doi.org/10.34247/artukluakademi.1257892>
- Râzî, Muhammed b. Ebû Bekr. *Muhtâru's-sihâh*. thk. Yûsuf eş-Şeyh Muhammed. Beyrut: el-Mektebetü'l-'Asriyye, 1420/1999.
- Râzî, Muhammed b. Ebû Bekr. *Ünmûzecü'l-celîl fi es'ile ve ec'ibe min garâibi âyi't-tenzîl (Tefsîru'r-Râzî)*. thk. Dr. Muhammed Rıdvân ed-Dâye. Beyrut: Dâru'l-Fikri'l-Mu'âsır, 1411/1990.
- Râzî, Muhammed b. Ebû Bekr. *Ünmûzecü'l-celîl fi es'ile ve ec'ibe min garâibi âyi't-tenzîl (Es'iletü'l-Kur'ân)*. thk. Dr. Abdurrahman b. İbrahim el-Matrûdî. Riyâd: Dâru 'Âlemi'l-Kütüb, 1413/1991.
- Râzî, Muhammed b. Ebû Bekr. *Tefsiru garîbi'l-Kur'ânî'l-'azîm*. thk. Hüseyin Elmalı. Ankara: TDV Yayınları, 1997.
- Râzî, Muhammed b. Ebû Bekr. *Tuhfetü'l-mülûk*. thk. Abdullah Nezâr Ahmed. Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1417/1997.
- Râzî, Muhammed b. Ebû Bekr. *Mine't-Tefsir sûreti'l-En'âm fi tasnîfi Muhammed b. Ebû Bekr er-Râzî*. Süleymaniye Kütüphanesi, 290247/31.
- Râzî, Muhammed b. Ebû Bekr. *Tefsiru sûreti'l-En'âm*. thk. Muammer Erbaş. İzmir: y.y., 2003.

- Sâlim, Muhammed. *Ferîdetü'd-dehr fî te'sîl ve cem'i'l-kurâ'ât*. 4 cilt. Kâhire: Dâru'l-Beyânî'l-'Arabî, 1424/2003.
- Semerkindî, Ebü'l-Leys. *Bahru'l-'ulûm*. 3 cilt. b.y.: y.y., t.s.
- Sicistânî, Muhammed b. Uzeyz. *Garîbü'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Edib Abdulvâhid Cemrân. Suriye: Dâru Kuteybe, 1416/1995.
- Süyûtî. *el-İtkân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Ebü'l-Fadl İbrâhîm. 4 cilt. Mısır: el-Hey'etü'l-Mısriyyeti'l-Âmme, 1394/1974.
- Şâtıbî, Kâsım b. Firruh. *Hırzû'l-emânî ve vechü't-tehânî fî'l-kurâati's-seb'a*. thk. Muhammed Temîm. b.y.: Mektebetü Dâri'l-Hedy, 1426/2055.
- Şevkânî. *Fethu'l-kadîr*. 6 cilt. Beyrut: Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, 1414/1993.
- Taberî, Muhammed b. Cerîr. *Câmi'u'l-beyân fî te'vîli'l-Kur'ân*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir. 24 cilt. b.y.: Müessesetü'r-Risâle, 1420/2000.
- Zerkeşî, Bedreddîn. *el-Burhân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Ebü'l-Fadl İbrâhîm. Beyrut: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-'Arabî, 1376/1957.
- Zerkeşî, Bedreddîn. *el-Burhân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*. nşr. Yûsuf Abdurrahman Mar'aşî vd. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife 1415/1994.